ادبي بحثونه

لیکوونکی

ګل پاچا «الفت»

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ادبی بحثونه

پښتو ټولنه په ډېره خوښۍ‌غواړي چه د پښتو یو قیمتي ادبي اثر د خپرونې ډګر ته راوباسي.

دا کتاب ((ادبي بحثونه)) نومیږي او د پښتو د پياوړی او قوي اديب ښاغلی ګل پا چا الفت اثر دی. ښاغلی ګل پا چا الفت د پښتو د ادب په آسمان کښې د يو داسې ځلاند ستوری مثال لري چه هیچاته یې د ښودلو او ستايلو حاجت نشته. دی تقریباً له شپاړسو کالو راهیسې د پښتو ژبې د ادبي او علمي خدمت په لار کښې لګیادی کار کوي او تر اوسه يې ډېر منظوم او منثور آثار لیکلي دي چه ځینې چاپ شویدي او ځینې نا چاپ پراته دي. په چاپ شوو کتابونو کښې لغوي څېړنه، بله ډیوه، پښتو سندرې د ده منثور کتابونه او عالي افکار، د آزادۍ‌ پيغام يې منظوم کتابونه دي.

دا دی اوس د ده یو بل منثور اثر هم د کابل په مجله کښې او هم ځانله چاپيږي او پدې صورت د پښتو آثارو په نړی کښې يو بل غوره کتاب زياتيږي.

او ښايي چه پښتانه ئې له لوستلو څخه فايده واخلي او د دغسې آثارو قدر او احترام وکړي.

(صدیق الله رشتین د پښتو ټولنې لوي مدير)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې
د ادبیاتو د څانګې له
خوا خپور شو

دې کتاب په۱۳۲۴ کښې
د خوشحال خان جایزه
اخیستې ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سر لیك:	مخ:
ادب	۱
د ادب د کلمې اصل	۱
د ادب د کلمې تاریخ	۱ـ۲
د ادب تعریف	۲
د ادب تقسیم	۲
شعر	۳ـ۴
شعر د خوشحال په نظر کښې	۴ـ۵
شعر د حمید په نظر کښې	۵ـ۶
شعر د شیدا په نظر کښې	۶
شعر د علیخان په نظر کښې	۷ـ۸
په ژوندکښې دشعر اوادب اغیزه	۸ـ۱۵
دادب تاثیر په اسلامي فقه اودیني احکامو کښې	۱۶
حقیقت اومجاز	۱۷
صریح او کنایه	۱۷
ظاهر، نص، مفسر،محکم	۱۷ـ۱۸
داستثنا بحث	۱۸ـ۱۹
لغوي تدقیق	۱۹ـ۲۰
دادب بڼه او ګاڼه	۲۰ـ۲۱
فصاحت	۲۱
بلاغت	۲۱ـ۲۲
عواطف	۲۲
دعواطفو صدق	۲۲ـ۳۳
دعواطفو تجلي او ظهور	۳۳
دعواطفوثبات اونه رالویده	۳۴
خیال	۳۴
مبتکر خیال	۳۴ـ۳۵
مصور خیال	۳۵
مفسر خیال	۳۵ـ۳۷
تمثیل	۳۷ـ۳۸
ددي بحث خلاصه	۳۸
عامیانه بلاغت	۳۸ـ۴۰
دپښتو خولنډی	۴۰ـ۴۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ادب

دادب دکلمې اصل:

اصل يې" هذب " دی د بې عيبه په معنی.
د هذب کلمه په اصل کښې د هغې ونې لپاره استعماليدله چې ځينې خانګې او ځينې ښاخونه به يې قطع شوه او صافه به شوه، وروسته داکلمه له محسوساتو نه معنوياتوته رانقل شو ه او هغه چا ته هم ووېل شوه چې عيبونه به يې ورک شوه يعنی مهذب به شو.
ا هل لغت ټول په دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه ديوه کامل انسان لپاره دوني له تهذيبه رانقل شويده، ځکه چې معنوي او عقلي اموره حسي اشياؤ څخه ماخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب، عقل، عقا ل څخه ماخوذه ده.
نو د هذب دکلمې (ذ) په (د)بدل شو او دغه ابدال په عربي کښې ډير مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم، جذم دقطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربي کښې متعارف دي لکه: اهل، آ ل، ماه، ماء او داسې نور...
نو هذب، هدب شو او هدب په ادب بدل شو.
ځينې وايي چې په يوناني ژبه کښې اديب هغه چاته ويل کيده چې خبرې به يې خوږې وې او دښه اواز او ښې نغمې خاوند به و. نو هرکله چې عربي او يوناني لغتونه يوله بله ګډشويدي دغه لغت هم له يوناني څخه اخستل شوی دی.
ځينې نور وايي چې ادب له (دأب) څخه ما خوذ دی چې دعادت په معنی دی او دحا ل وشان په معنی هم ذکرشوی دی لکه : (کدأب ا ل فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربي کښې ډير نظاير نه لري.

دادب دکلمې تاريخ:

ځينې وايي چې داکلمه دجاهليت په زمانه او داسلام په ابتدا کښې نه وه ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کښې راغلې ده او نه په قران کښې شته بلکه لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حديث (ادبني ربی فاحس تاديبي) کښې ذکر شوېده (داحديث محدثينو په دغو الفاظو نه دی ضبط کړی) ځينې نور وايي چې داکلمه دجا هليت په زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت په اشعارو او قرآن کريم کښې نشته ددې دليل نشي کيدای چې داکلمه په هغه وخت کښې هډو موجوده نه وه.
دوئ د خپلې مدعا دثبوت لپاره دادليل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه په حديث او داصحابو يا دتابعينوپه اقوالوکښې راغله او هيچا يې دمعنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجا لانه ده ويل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چې دا کلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو کښې هم ډېره راغلې ده او دجاهليت په وخت کښې هم (اکثم) بن صيفی دبني تميمو مشهور خطيب ذکر کړېده.

د ادب تعريف :

لغوي معنی خو يې تهذيب دی او څه شی چې له چاسره يا له کوم شي سره لايق اومناسب وي هم ادب ورته ويل کيږي لکه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور......
اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وينا او بيان کښې له خطا او غلطی ځخه ساتي، ځکه ادبي علوم هماغه علوم بلل کيږي چې د وينا ښه والی اوبدوالی، غلط اوصحيح، خوږوالی اوپيکه توب ښيي او په منثور او منظوم کلام کې د فصاحت او بلاغت لخوا بحث کوي.
د ادب په تعريف کښې ويل شوي دي چې ادب دښو الفاظو په وسيله دخپلو احساساتو او ادراکاتو يا دزړه دخبر و ښکاره کو ل او داوريدو نکو په ذهن کښې يې کښينول دي، يعنې ادب يوازې دافکارو او روحي حالاتو اظهار نه دی بلکه له يوه ذهنه بل ذهن ته انتقا ل اوابلاغ هم په کښې ملحو ظ دی.
داانتقا ل که په ښه ډو ل او مهارت سره وي چې هم په کښې ښه کلمات انتخاب شوی وي او هم دکلماتو دښه ترکيب او ښه استعما ل په لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوی وي ادب ورته ويل کيږي او که داسې نه وي نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسيم:

ادب د خپل جو هري او ذاتي تقسيم په لحاظ دوه ډوله دی:
ادب محض، ادب مخلوط.
ادب محض هغه دی چې بې دبيان له لطف او خوږوالي ځخه او بې دبديع احساس له تحريکه بل مقصد اوبله غايه په کښې نه وي لکه ځينې عشقي غزلې چې درحمان بابا يا د حميد او خوشحا ل او نوروشاعرانو په ديوانو کښې ګورو يا ځينې منثور اشعار چې دطبيعي مناظرو يا احساساتو او عواطفو تمثيل په کښې وي.
مخلوط ادب ديته وايي چې يو اديب کوم تاريخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پيرايه کښې راوړي او ادبي رنګ ورکړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړی صورت کښې غايه ده.
دلومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحی کيفيتونه، حسن او جما ل، دطبيعت ښکلي مظا هر او مناظر، نفسي اغيزې، قلبي تمايلات ګڼل کيږي. مګر دوهم قسم ادب هرڅه په غير کښې نيسي اوکيدای شي چې سړی ساينس اوتخنيکي يا رياضي مسايلو ته هم ادبي رنګ ورکړي او ادب په هرڅه کښې ګډ کاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر

ځوک وايي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو اوعواطفو کښې تحريک پيداکوي، ځينې نوروايي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافيه ولري او که نه هغه شعر دی.

ځوک بيا وايي چې نه هرڅه چې په زړه اثرکوي او په انسان کښې تعجب يا جوش اوجذبه پيداکوي هغه شعر دی، نو ددوئ په نظرکښې جها ن ټول شعر دی چې سړی يې داسمان په ستورو او شفق کښې، د ډکواو مستو سيندونو په ځپو، دګلونو او چمنونو په رنګ اوطراوت کښې دغرو په لوړو ځوکو، دابشارونو په مستۍ، دبلبلو په شور، دښکلو په ښايسته سترګو او نازنو کښې ګوري، نه يوازې دانه! دمهجورو او ارزومندو په اوسيليو، ددردمنوپه آه وفرياد ، دمظلومانو په ژړاکښې هم شعري کيفيت موجود دی.

له دغسې مختلفو تعريفونو څخه معلوميږي چې يو داسې کلام چې په زړه او احساس تاثير کوي او په کلاسيکي تعبير (بديعي احساسات په شور راولي) هغه خو ارو مروشعردی، نوکه ځينې نورشيان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې يو شاعر ستايي هغه همدغه شی دی اوپه الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ په باب کښې ډيرې خبرې شويدي چاپه شعرکښې وزن ډير مهم جز بللی دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډير اعتناکتلي دي، پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي دشعر په ماهيت او حقيقت کښې داخل ګڼل مګر اوسيني يې د شعر لباس او زيوربولي. همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظرکتل اودشعر قيمت يې په همدغه معيار سنجاوه، ددوئ په نظرکښې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت به پکښې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد، صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه، صنعت استخدام، صنعت جمع، صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع اوتفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور.....

يا به په کښې له لفظي صنا يعو کاراخستل شوی ؤ لکه: تجنيس ،قلب، اشتقاق، رد العجزعلی الصدر، ذوالقافيتين، متلون اوداسې نور........

مګراوس ځوک په دغه راز جامو او کالونه غوليږي اود شعر ناوې پخپله ګوري، په دې کښې څه شک نشته چې يو ښه لباس په هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کيږي، مګرلباس په هروخت کښې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کيږي. کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې يووخت بخې او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کيږي، کله په کالو کښې ډير افراط کيږي اوکله بيا هغه پايزيبونه او دسرو نتکۍ له رواجه ولويږي. شعر هم په دې وخت کښې خپل لباس او زيور له پخوانه بل راز کړی دی اوهغه ټول پخواني کالي نه اغوندي، که ځوک يې په ډيرزور اوتکلف ورواغوندي نو خلک يې نه خوښوي بلکه عيب يې ګڼي.

دغه اوسنۍ نظريه چې دشعرپه باب کښې پيداشوې اوشعر غيرله دغو ادبي صنايعو څخه يو بل معنوي شی بولي دپښتو په اشعارو کښې يې له پخوا نه تطبيق وينو او زمونږ ددې وخت ځينو ښاغلو اديبانو چې ددغه صنعتو لپاره په ډير تکليف يو يو بيت چيرته په ديو انونو کښې دمثا ل او نمونې په ډو ل پيداکړي داهماغه صنعتونه دي چې په غير قصدي او ارادي ډول په پښتو اشعارو کښې پيداشوي او څه ډيرزيات کوښښ ورپيسې نه دی شوی. يعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به يې ويلې نوکه به ځينې صنعتونه هم په کښې راغله راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګاڼه او همدغه شي ته يې شعرنه وايه بلکه دزيور او لباس په نظر يې ورته کتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره چې دا خبره په خوشبينۍ اومحض تعبيراتو حمل نشي شعر به د ځينو پښتنو شاعرانو په نظرکښې وښيو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعرماهيت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

شعر د خوشحال خان په نظر کښې :

لکــــــه غشــــــي لـــــــره بويـــــــه تيرانـــــــــداز
هســـــې شـــــعر لـــــره بويـــــه ســــحر ســــاز
هميشـــــــــــه دزره پـــــــــــه لاس تلـــــــــــه د وزن
زيــــات وكــــم لــــه وزنــــه يوتــــوری غمــــاز
پــــه تــــورآس دحقيقــــت نــــاوې ســــپره كــــا
پــــه ســــپين مــــخ پلونيــــولی دمجــــاز
ســــل جلــــوې ســــل كرشــــمې ســــل مكيزونــــه
پــــه نظــــر كښــــې يــــې ښــــكاره دســــترګو نــــاز
دصــــــنعت زيورپــــــه خورنګــــــه ورپــــــورې
دتشــــبيه چنــــدڼ چــــووه بانــــدې طــــراز
دمضــــــمون دنزاكــــــت غمــــــزه ورخخــــــه
ســــرترپايه درســــت صــــورت ســــره يــــوراز
كــــه پــــه نظــــم كښــــې كارګــــه اوتپــــوس راوړي
هــــم دزړونــــو پــــه ښــــكارګرځــــي لكــــه بــــاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــــي يــــــوه وينـــــا يـــــې وکـــــړه هوښـــــيار هغـــــه

عــــــاقلان بــــــه ويـــــل کانـــــدی پــــــه ايجـــــاز

خوشحا ل په دې بيتوکښې کما ل کوي چې خپل اغاز په غشي اوتيراندازئ کوي ځکه چې دشعرغشی هم په زړونو لګيږي او همدغه يې هدف دی، سحرويل ورته که څه هم نوی تعبير نه دی مګر منلی او مسلمه خبره ده، داچې له وزنه يوزيات ياکم توری غماز بولي ډيربنه خبره ده او له غمازنه ورته بله ښه کلمه نشوپيداوکولی، که ووايو چې د غمازکلمه به هيچا دغسې په ځای نه وي استعما ل کړی څه غلطه خبره به نه وي.

د خوشحا ل له دغه شعر څخه معلوميږي چې دی بې وزنه کلام ته شعر نه وايي، په دريم بيت کښې چې دحقيقت ناوې په تورآس سپروي اوپه سپين مخ بې دمجاز پلو نيسي خومره ښه تعبير دی ځکه چې حقيقت ومجاز علاوه په دغه مفهوم چې دبلاغت په فن کښې يې لري او ديوې کلمې استعما ل په موضوع له، معنی کښې حقيقت بولي او په نورو ځايو کښې يې مجاز ګڼي د تصرف او عرفان په لحاظ بله معنیٰ لري او نورکوايف په کښې ليده شي. په هرصورت موږويلی شو چې خوشحال بې حقيقته کلام ته شعرنه وايي اوبې دحقيقت له سپين مخه دمجاز ښايسته پلواو رنګين پوړنی هم څه اصلي غايه نه بولي.

د خوشحا ل په نظرکښې شعريوه حقيقي ناوې ده چې هم سپين مخ لري هم مجاز ي پلو، چې له سلو جلوو سلو کرشمو مکيزونو سره يې په سترګو کښې هم نازشته او دصنعت خورنګه زيور وريوري دی.

وګورئ! چې خوشحا ل صنعت ته د زيور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه يې نه ګڼي دمضمون دنزاکت غمزه هم بې له صنعته يوبل شی ګڼي او سر تر پايه دشعر په صورت کښې تناسب اويو راز والی غواړي بيانو وايي چې په دغسی نظم کښې که کارګه او ټپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړشي چې د زړونو ښکارکوي.

هو! دشعرله زړونو سره کاردی او د همدغه ښکارلپاره پيداشوی دی په دې بيت کښې علاوه په دې لطف چې له کارغه اوټپوس نه زره وروکی باز جوړوي دا لطف هم شته چې دزړه دښکارپه يادلو سړي ته دخپلې اولې مسرې تيراندازي اوغشي هم يادوي، په وروستی بيت کښې چې ايجاز يوه شاعرانه او ادبي هوښياري بولي ښايي چې د خپل دغه شعر ايجاز او زياتو دلالتونوته به هم اشاره کوي چې خومره ښه مطالب يې په کښې ځای کړی دی او په يوځوبيتوکښې يې دومره څه ويلي دي چې يوه لويه مقاله يايوه رساله ورځنې جوړيدی شي.

شعر د حميد په نظر کښې:

شـــــــــعرنه دی داخونـــــــــاب دزخمــــــــــي زړه دی

يادســـــــتي وتلـــــــی دم لـــــــه خـــــــولې دمـــــــړه دی

يـــــا نغمـــــه دنـــــيم بســـــمل مرغـــــه دخـــــولې ده

يـــــا مجنـــــون تـــــه معمـــــا ښـــــکلې ليلـــــی ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

یــــــــا دوینــــــــــــو اباســــــــــــیندوهلی مــــــــــوج دی

یالــــــــه ښــــــــاره دحیــــــــــرت وتلـــــــــی فــــــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کښې وایي چې شعرنه دی مګر مطلب یې دادی چې همدغه شی شعردی اوپه دې درې بیتوکښې دی خپله نظریه دشعر په باب کښې پوره ښکاره کوي. که څوک دا بیتونه په دقت وګوري هغه پو هیږي چې حمید شعرته څه وایي او شعر دده په نظریه کښې څنګه ښکاره شوی دی؟ (ددی بیتو مورد به خاص وي مګر حکم یې عام دی) دی وایي شعر یاد زخمې زړه خوناب دی یا هغه وروستې دم دی چې له صورت او کالبوت څخه په ډیر حسرت وتلی وي او ډیرې ارزوګانې پرې ایښې وي یا دعشق دنیم بسمل مرغه یا مجنون ته دلیلی معما ده یا دوینو د جوش موج یا یو عالم حیرت دی چې دی ورته فوج وایي اود حیرت له ښاره یې راوتلی ګڼي.
د حمید زیات مهارت په دی کښې دی چې دشعرپه تعریف کښې یوعالم تر دد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پیژندل څه اسانه کارنه دی. دا آسانه خبره ده چې سړی ووایي شعر دانسان بدیعي احساسات خو ځوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه اوپه څه راز، اوشعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبره ډیره ګرانیږي او د حمید غونډې یو موشګاف بویه چې داځواب ووایي او دشعر په معرفي کښې دشعر دتاثیر علت او سبب هم بیان کړي.
دحمید دغه تعریف چې دشعر لپاره شاعرانه تعریف دی، موږ دې ته ملتف کوي چې شعر یو درد اواحساس، یودعشق اوجما ل پیغام، دیوه هیجان او اعجاب اوتحیر موج او فوج دی چې په الفاظو او کلماتو کښې یې ګورو.

شعر دشیدا په نظر کښې:

مضــــــــــمون دشــــــــعر لکـــــــــه پیکـــــــــــردی

رنګـــــــین الفـــــــاظ یـــــــې رخـــــــت وزیـــــــوردی

ورتـــــــــــــه ضـــــــــــــرور دي دا دواړه څیـــــــــــــزه

پیکرکـــــــــــه هـــــــــــر خودلربـــــــــا تـــــــــــردی

شیدا هم په شعرکښې پیکراوزیور سره بیل کړی دی او داسې نه کوي چې یوازې رنګینو الفاظو ته شعر ووایي اوشاعري په الفاظو کښې ولټوي مګرپې رخت و زیوره پیکر هم نه خوښوي اوپه دې ضرورت اقرار کوي. که رښتیا ووایو له دغه ضرورته هیڅوک سترګې نشي پټولی او رنګین الفاظ دا حق لري چې رخت و زیور یې وبولو ځکه چې دالفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هرڅوک پوهیږي چې ادبي کلمات په هر چا او هرځای کښې قوي حاکمیت لري.
ډیر شعرونه شته چې یومضمون په کښې راغلی دی او دتوارد په اثرکښې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي مګر دیوه الفاظ شاعرانه دي اودبل نه دي ځکه دیوه شعربه ګڼل کیږي او د بل هغومره نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر د علیخان په نظر کښې:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه یې اغوندي انسان ګاهې سبوع

عنوانات دي دا ابیات معنون حکم
ښه بد ګوره دمحمول او د موضوع

دعلیخان له دې دوه بیتو معلومیږي چې دی منظوم الفاظ شعرګڼي او وایي چې شعریو لباس دی چې کله به یې ښه سړی اغوندي اوکله بد، یعنې دی لکه خوشحا ل او شیدا شعر یوپیکرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلکه لباس یې ګڼي چې کله یوه ښه شي او کله بدشي ته په غاړه کیږي، دعلیخان نظریه هم دشعرپه نسبت لکه دپخوانیو نظریه داسې ده اوس هم ځینې کسان شته چې وایي شعریو ښایسته لوښی دی چې کله په کښې دوا او کله پکښې زهرلویږي یاشعر یو زیوردی چې کله ښې ښځې اوکله بدې ته په غاړه کیږي (۱)
مګر دعلیخان په نظریه کښې یوشی شته چې دی یې دې خبرې ته اړکړی دی چې شعرته لباس ووایي، هغه شی دادی چې علیخان له ځینو داسې ملایانو سره خبرې کوی چې هغوی شعر ممنوع ګڼي نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب او نه عذاب ووایي بلکه ثوب یې وبولي اود شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کړي، د همدې لامله ددغو بیتواغاز هم په دی ډول کوي:

عالمان شعر په خه ګڼي ممنوع
ډیر ابیات له آنحضرته دي مسموع

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه یې اغوندي انسان ګاهې سبوع

که چیرې علیخان بې ددغسې کوم عامله د شعر حقیقت بیانولی یا چاترینه پوښتنه کړی وای چې شعر څه شی دی؟ یقین دی چې شعر به یې تش لستوڼی نه وګڼلی ځکه چې علیخان کوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقیقت او معنویت ته نه وي پریوتلی او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوی وي. که څوک دده دیوان وګوري او د ده شعرونه له نظره تیرکړي یقین به وکړي چې دغه راز مفکوره او دی ډیر سره لرې دي. مګر خبرې د اقتضاآتو تابع دي کله چې د سړي مطلب په یوه شي کښې بل شانته وي نظریه یې هم بل راز شي.

---

(۱)پدې باب په بله ډیوه کې یومضمون شته چې دلته یې بیانه رانقلوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا چې دشعراو ادب په مقام کښې لوړ ځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته، خوماته یې په دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې ده د شعر په نسبت خپله نظریه په کښې ښکاره کړی وي او موږ پوه شو چې شعر دده په نظرکښې څه راز و؟ مګرچې دشعر رنګ وصورت ته یې ګورو اودا هم په نظر کښې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشا اوسوزان شعر ستایي پو هیږو چې دی په شعرکښې معنوي حقیقت اوسوز خوښوي او ساده جما ل ورته ښه ښکاره کیږي.

په ژوندکښې دشعر اوادب اغیزه

که ژوند او حیات ته ښه ځیرشو اودانسانانو کامیابی اوناکامي په نظرکښې ونیسو، دبدبختیو اونیکبختیو په پټوپټو سببونو پسې سترګې وغړوو پو هیږو چې ادب او ادبي رجا ل په دنیاکښې موفق دي اوژوند دادب په ارابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کښې مقبول او هغه کسان چې په بدنظرکتل کیږي په عقل او فکر، عمل او کردار کښې به یې لږ فرق وي مګر په ادبي لحاظ به ډیر تفاوت لري.
داچې له یو ه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهیږي یادښه سلوک خاوند دی، فلانی سړیتوب لري، ددې ټولو خبرو رجع د هغه ادبي حیثیت اوشخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبیرونه دي.
که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټو ل صفتونه چې د اشخاصو شخصیت ترې نه تشکیلیږي تجزیه کاندي هیڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات په کښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت او شقاوت سرپه همدغه ځای کښی دی. دلته تاسې د ځینو بدبختوشاعرانو حا ل اوحیات په نظرکښې مه نیسئ ځکه چې دوی د هغو ادباؤ په نسبت چې له مواقعو نه په خوړو خبرو، ظرافتو نو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خور ا لږ د ي اوهیڅ په حساب کښې نه راځي.
دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه یواځې شعر اوشاعران نه دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حا ل له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتدار، له خپلو اوضاعو او حرکاتو، له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کښې ویلی شی نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان که څه هم بیسواده وي او څه نه شي لیکلی ادبي رجا ل او د ادب خاوندان بلل کیږي، دغه راز ادبا تاسې د شعراؤ په تذکرو او جرایدو یامجلو کښې مه لټوئ بلکه په مجلسو او محافلو لارو او کوڅو، کوروکلي کښې یې وګورئ چې څومره ډیراو څومره موفق دي.
که چیرې شعر و ادب یوه وبولو او شاعرانو ته ددغې ډیوې سوي پتنګان ووایو، ویلی یې شو مګر کوم اشخاص چې ددغې ډیوې په رڼا کښې ناست دي، او ادبي محفل یې جوړکړی کله دشمع په نسبت اوکله دپتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ایښي وي دا هماغه ادبا دي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.
هرچاته به پخپل کوروکلي کښې ځینې کسان معلوم وي چې هغوئ په خلقو کښې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیداشوی وي څوک چې له خلقو سره په خوږه ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هر څوک ښه پوهولی شي.
د خپلې مدعا لپاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه بلکه په خواصو هم ډیر تاثیر لري پیداکولی شي هغه هرګوره په جامعه کښې مقبولیت لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شهرت، هرڅه ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ په ژونداو حیات حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مور، خپه یواو خپګان راپیښ شوی وي، یاکوم مصیبت اوبد بختي راغلی وي نو په ادبي وېناؤ خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو ، په دغسی احوالو کښې که په یو داسې صحبت او مجلس کښې ګډون وکړو چې هلته لطایف او ظرافتونه وي یاڅوک دغم او مصیبت، صبرو استقامت په نسبت شعرونه وایي او راز راز حکایتونه کوي ضرور هغه پخوانی حا ل نه پاته کیږي اوپه وضعیت کښې تغییر راځي که چیرې کوم دښادی مجلس وي او ددوه تنو دپخلا کولو او نژدې کولو دپاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق اوادبي استدلال دخوشالی شعرونه ډیر کارکوي، که ددوه تنو څه جګړه او دعوه وي نوهم په ادبي براهینو او شواهدو ښې ښې فیصلې کیږي. دغه راز حیاتي جریانات چې په نظر کښې ونیسو ویلی شو چې ادب زمور، هغه ملګری دی چې په غم او ښادی کښې راسره دی او یوه خوږه یارانه راسره لري. کله چې تیاره او تورتم له هرې خوا زمور، په ژوند احاطه وکړي او دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دی چې د امید کړکۍ راته خلاصوي او د رڼا زیری راکوي په همدغو مره وینا هم دادب تعریف نه تماميږي باید ووایو چې ادب په جګړواو دعوو کښې شاهداو حکم هم دی ځکه چې په اکثرو مجالسو کښې چې یو ه خبره دڅو تنو په قضاوت فیصله کیږي هلته ادب اوادبي اقتدار ډیر ډیر کومکونه کوي که خبره دوایرو ته ولاړه شي په هغه ځای کښې هم ادب لارلري او هرڅوک یې له تاثیر لاندې راځي. له دغسې محالفو او مجالسو چې تیرشو او خرابات ته ننوزو هلته هم دغه دېوهانو او صوفیانو اشنا (شعروادب) له رندانو سره ډیرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلومیږي مګر عجیبه لاداده چې دغه د بزم او بزمیانو همنشین دخطابو په ممبرونو هم دریږي او په مکتبو او مدرسو کښې داخلاقو درس هم ورکوي . کله چې دوطن اوملیت دناموس ساتلو وخت راشي بیا داسې سندرې وایي چې دتوریالیو او ننګیالو وینې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي دا ځکه چې شعرو ادب دحیات په هره خواکښې کارلري اوحصر و اختصاص نه قبلوي، هرشاعر چې ګوری په یوه شعر کښې به ځان یوراز ښیي اوپه بل کښې به بل شان معلومیږي. همدغه سبب دی چې ځینې کسان دشاعر معنی په (متلون المزاج) باندې کوي او وایي چې شاعر هغه څو ک دی چې دخپلو احساساتو تابع وي او هرڅه یې چې په زړه وګرځي هغه وایي.

رښتیا وایي شاعران خپل احساسات اوعواطف نه شي پټولی او ارومرو یې خلکو ته په شعر کښې ښکاره کوي مګر داتعریف یوازې دشاعردپاره نه دی او هرانسان همدغسې شی دی هرڅوک چې تاسې ګورئ دخپل احساساتو لږ او ډیر تابع دی ا و له خپل زړه څخه ترجماني کوي خو دنورو خلکو خبرې باد وړي او دشاعرپاتې کیږي ځکه دمزاج په تلون یوازې دی یادیږي اوبل چاته څوک ګوته نه نیسي. که چیرې همدغه سړی چې شاعر په دغه صفت پیژني خپل ځانته وګوري او هیرزړی نه وي پوه به شي چې انسان په ټولو اوقاتو کښې یو راز نه وي او په ډیرو شیانو کښې یې فکر یو راز او بل راز کیږي ډیرځله په کوم مجلس کښې په کومه موضوع بحث کیږي او راز راز مختلف ومخالف نظریات او دلیلونه راوړل کیږي چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خیالونه بل راز کیږي. ډیر اشخاص شته چې یوه ورځ یوه سړي ته ښه وایي بله ورځ یې بدبولي، یووخت دیوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې څوک دده احساسات او جذبات راوپښ کړي بل شان شي چې په طبعیي احوالو کښې هغسې نه وي له ځانه سره یو ډول فکر کوي او په جمیعت کښې بل ډول، دیوه کتاب اوبل کتاب په کتلو ډیر فرق په کښې راځي اوواقعات وحوادث بیخې بل شی ورځنې جوړوي نوکه څوک خپل نفسي احوا ل او روحي کیفیات په نظرکښې ونیسي ارومرو به اقرارو کړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک یم سبابه بل څوک شم، په محراب وممبر کښې یو راز جلوې کوم اوپه کور وخلوت کښې بل شان کارونه لرم. نو دا خوی یوازې دشاعر نه دی دډیرو دی. هرانسان کله له دنیانه مرورشي اواخرت په خوب ویني کله بیا ددنیا یوه شیبه عیش اوعشرت له جنتونو سره نه برابر وي.

انسان په ډیرو احوالو کښې داحساسي اوادبي اغیزو تابع وي اوکله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثریت په اعتبار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس دزماني اومکاني اغیزو او حوادثو له تاثیر لاندې وي او تعقل هم دغو اغیزو اوتاثیراتو ته غاړه ایښي ده نو هر کله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دی اوشعر دشاعر د ژوندون هنداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ضرور به کله اخلاقي کيږي او کله به عشقي رنګ پیدا کوي. یووخت به پکښې دننګ وغیرت خبرې وي بل وخت به ننګ وغیرت په ډبرو ولي، نو هیڅ تعجب نشته که خوشحا ل خان یو وخت وايي:

مخ دهغو تورشه چې یې مینې نفساني دي
یوه مینه باقي ده نورې کل مینې فاني دي
مکره دنفس نغوته د هوا په لورې مه ځه
واړه دنفس چارې شیطاني ، نه رحماني دي
کردبدو مکره بدکاران دبدو کرکا
هرچې نیکوکار دي دنیکي په د حقاني دي

وخورې خملي پاځې نه دې فکرنه دې ذکر
ته څه سرې نه یې دا خویونه حیواني دي
مه اوسه بې ذکره همیشه اوسه په فکر
ذکر فکر واړه دزړه کاردی روحاني دي
ډیر خلق ناپوه دي چې یې ډارنه شي له مرګه
خاندي هوسیږي په څه خوښ په ناداني دي

همدغه واعظ په بل وخت کښې د نفساني مینو او خواهشاتو له اثرلاندې راځي او په ښکاره ناری وهي چې خوله یې راکړه.
یاوايي:

مست یم مې پرست یم همیشه ایاغ په دست یم

یوساعت چې ځي رابانديې غم دی بې ایاغه

تل هوا هوس کړه تر اوله یوپه لس کړه

ستا له غمه څه دي که زه ولاړم له فراغه

مګرپه دې ویلویې هم تنده نه ماتیږي اوپه ډیرو صریحو الفاظو د هغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس بریدو خبره ده نوهر کله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهیڅ انسان داسې نه شي کیدای چې دنفس له خواهشاتو چورلاس واخلي یاشپه او ورځ په لهو و لعب مصروف شي او هیڅکله ورته دمړینې فکر پیدانه شي، شعر هم نه بشپړه اخلاقي کیږي او نه بیخي شهواني کیدی شي نوکه څوک په دې باب کښې شاعر ملامتوي باید مطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي یاپه بل عبارت هم داکوي هم هغه که چیرې شاعر هم دنورو غوندې ټک یا هوښیار شي چې دزړه خبرې اوخپل تمایل پټ کړي ژوند یې یو راز او نغمه یې بل رازوي په شعرکښې به هرګوره دغه خونداو کیف پاته نه شي ځکه چې شعر خو د همدې لامله په زړونو تاثیر کوي چې د زړه خبرې دي او له حیات سره موافقت لري په همدغه وجه شعر او ادب دتاثیر او اغیزې په لحاظ له علم او فلسفې نه میدان وړی دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه کسان چې ادبي اوخطابي اقتدار لري او دخپل ادبي استدلال اوادبي سحر په اثر دخلقو په احساساتو لوبې کوي په هغوکسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهينو کاراخلي دهمدې لامله داجتماعياتو يو لوی عالم، ګوستاولوبون وايي:

که غواړې چې يو جمعيت له خپل تاثيرلاندې راولې نو هرڅه چې ورته وايې په تاکيدې ډول يې وايه او په ډير حرارت يې مکرر کوه؛ صحيح براهين اومثبت حقايق پريږده او له علمي او منطقي جد ول څخه کارمه اخله، له هغو حرکاتو اوتمثيلونو ډير کاراخله چې حواس له تاثيرلاندې راولي. مجازي عبارات، جالب نظر تشبيهات، ساحرانه کلمات لکه حريت، وطن، ورورولي، علم، حقيقت، مساوات ډير ډير وايه؛ پخپلو خبروکښې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نيسه نه عقلونه.

دګوستاولوبون له دې خو خبرو به معلومه شوی وي چې دادب تاثيربه خلقو باندې له علم او تعقل نه زيات دی اوصحيح براهين يامثبت حقايق دومره اثرنه لري لکه چې مجازي عبارات او جالب نظرتشبيهات يې لري.

که موږ پخپله هم په حيات کښې دقت وکړو راته معلوميږي چې ادبي تعبيرات اوادبي براهين په رښتيا ډيرقوي دي او دغه راز ادبي رجال چې لکه ګوستا لوبون د جمعيتو نو دمتاثرکولو په چل پوه شوي دي او د خپلې وينا په ادبي جاذبه يا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثير اچولی شي هغه که ليکونکي وي او که نه وي، پخپله شعر وايي او که دنوروله اشعاروکار اخلي په جامعه کې نفوذ پيداکوي اوله علمي او عملي رجالو څخه بر کښيني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته يې ضرورت نشته پريږدئ او يوازې هغه شاعران په نظرکښې ونيسئ، چې پخپلو اشعارو يې له پادشاهانو او لو يو خلقو څخه ډير انعامونه اخستي دي او ډير قدرونه يې ليدلي دي. د دوی شمير هم دومره زيات دی چې لکه خزانۀ عامره يولوی کتاب پرې ډک دی اوځوتنه يې دلته يادوو:

اميرخسرو: دې شاعر له ډيرو پادشاهانو او لويو خلکو څخه بخششونه ليدلي چې دټولو بيان او ږديري. يوه صله يې چې له سلطان قطب الدين څخه اخستی ده هغه د يوه هاتي (فيل) په تول سره او سپين وو.

فرخي سيستاني: په يوه قصيده له اميرابوا لمظفر ناصرالدين طغاني څخه چې دبلخ حاکم و، دوه څلويښت اسونه په جايزه کښې واخيستل.

فطرتي کشميري: په دوه بيتوله اکبر پادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخيست.

سيد ذوالفقار شرواني ته په يوه مدحيه قصيده يوه وزير ۷ خرواره وريښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاد ه داراشکوه په دې يوه بيت:

تاک راسرسبزکن ای ابرنيسان دربهار
قطره تامی ميتواندشد چراګوهر شود

يولک روپۍ وبخښلې.

حياتي کاشي: ده ته جهانګيرپادشاه دتغلق نامې په يوه مبحث باندې دده په تول سره او سپين ورکړه.

ارزقی وايي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تختۀ نرد لوبه کوله مګرلوبه يې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و چې هرساعت به يې توري ته لاس کاوه او دمجلس خلق ډيرپه ويره کښې وو په دې وخت کښې ارزقي يوه رباعي وويله چې دده له لوبې يې دحسن تعليل په ډول ښه تعبيروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلا يې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعی داده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرشـــــاه ســـــه شـــش خواســـت ســـــه یـــک نقشـــی فتـــاد

تـــــــوطن نبـــــــری کـــــــه کعبتـــــــین داد نـــــــداد

شـــــش چـــــون نگریســـــت حشـــــمت حضـــــرت شـــــاه

از حشـــــــــمت شـــــــــاه روی برخـــــــاک نهـــــــاد

په دې رباعی کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شپږ خاله راووزي مګرتقدیر داسې پېښوي چې دشپږو خالو مخ د ځمکې لورته کېږي او درې خاله راوزي، څه چې پادشاه غوارې هغسې نه کېږي ځکه ده ته قهر ورځي او وضعیت یې بل راز کېږي ارزقي په دغه وخت کښې وایي هغه شپږ خاله چې شاه یې غوارې دشاه له هیبته مخ په خاورو ږدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هیڅ خپه شوی و، دغسې په هیڅ او خوشې خبره خوشحالیږي او هغه لاس چې توري ته یې وور بخشش ته یې اوږدوي.
دې خبرې ته څه ډېر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو یو راز او بل راز کېږي اوادب دغسې ډېرې اغیزې لري. سلطان محمود هم کوم وخت په بل حا ل کښې و، او دایاز دځښو لنډولو حکم یې صادرکړ، چې دهغه ځښې لنډې شوې پخپل حکم ورته پښیما نتیا پیداشوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډېر ډېر کارونه کولی شو مګر هغه ځښې یې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جما ل یې بیرته ژرنه شو راګرځولی، داپښیماني ورو ورو زیاتیده او دی یې دې حدته ورساوه چې په مجلس کښې هیڅا خبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښیاران حیران وو چې څه وکړي، عقل او منطق په دې وخت کښې څه کارنه شوکولی او داغم بې له شعره په بل شی نه سرېده. دډولو سترګې عنصري ته اوښتې اوهغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري دعنصري په برخه وه، نو هغه راغی او دارباعي یې وویله:

گرعیـــــــب ســـــــر زلـــــف بـــــت از کاســـــتن اســـــت

چـــــي جـــــای بغـــــم نشســـــتن وخاســـــتن اســـــت

وقـــــت طـــــرب ونشـــــاط ومـــــی خواســـــتن اســـــت

کاراســـــــتن ســـــــرو زیپـــــــر اســـــــتن اســـــــت

ددې رباعی په ویلو غم ورک شو او خوشحالي راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه. که څوک دې رباعي ته دکوم حقیقت یاد تعقل په سترګه ګوري هیڅ به په نظر ورشي او وایي به چې په دې کښې نوڅه دي؟ مګر دا هم دشعر لوی قوت دی چې هیڅ په کښې نه وي هم یولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډېر وجواهرو ځان خرڅوي.
دیوه بل پادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته یې وویل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبابه فلانکي ځای ته دښکارلپاره ځو مګر هرڅوک که دمخه تللی و سريې دو هلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملې سره روان شوګوري چې يوسړی دمخه روان دی او ښکارته ځي پادشاه په ډير قهر ووېل ته نه يې خبر چې ماپرون څه ويلي وو اوستا سزا څه ده؟ سړی شاعرو اوپوه شو چې بې له شعره بل هيڅوک دپادشاهانو د قهر وعتاب ځواب نه شي ويلی نوېې دابيت ووايه:

مـــــــن آن ســــــــتارهٔ صـــــــبحم کـــــــه از طريـــــــق ادب

هميشـــــــــه پيشـــــــــرو آفتـــــــاب مـــــــــی باشـــــــم

دابيت نه ؤيخي اوبه وې چې د قهر و غضب په اور تويې شوې اوعتاب په لطف ومرحمت بدل شو.
دغه راز ادبي اغيزې اوس هم شته مګر په بل رنګ، اوس هم که څوک چا ته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهراو طلا نه ورکوي نو په زړه کښې خو ځای ورکوي او څوورځې پس يې په غير مستقيم ډو ل تاثيرات ځرګنديږي. اوس هم موږ ملتفت نه يو کنه هر څوک تريوه حده د خوږو خبرو او ادبي تعبيراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي.
يوه ورځ چا حکايت کاوه چې زه وروسته له څه موده مسافرت نه خپل کوروکلي ته راغلم او تقديراً په دواړو سترګو غومبسو وچيچلم نو څوک به چې ليدو ته راتله ورته به ويل کيده چې صحت يې ښه نه دی او دراتلو ياکښينا ستلو توان يې نشته، بله ورځ يو آشنا راغی چې دخواږه صحبت خاوند و او دهغه دخوږو خبرو خاطرات مانه وو هير کړي.
نوهر څه مې چې وکړه دهغه له صحبته مې زړه صبر نه شوکړای او په پټو سترګو يې مجلس ته ورغلم. هغه چې زه په دې حا ل وليدم راته يې وويل: ډيره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم درپسې خپه شوې وې او په سترګو يې ښکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقيقت نه لري اونه دغومبسو له زړونه څوک خبر دی چې موږ ولې چيچي، اود څه دپاره داکارکوي؟ مګر ادبي تعبيرات که څه هم واقعيت په کښې نه وي خواثريه کښې وي او ويلی شو چې ددغه سړي ليده به هم په دغسې حا ل کښې د همدغه راز خبرو په اثرکښې وو او په حقيقت کښې همدغه خبره دليدو واسطه شوه.
دې راز خبروته بايدسړی په بې اعتنايي ونه ګوري ځکه چې موږ هريوپه مجلسونو کښې په همدغسې خبروهم خوشحاليږو او هم قانع کيږو چې که څوک ورته دعلم او علمي استدلال په عينکو ګوري دقناعت وړبه نه وي مګر څوک په کښې له قضاوت او حکمت نه کارنه اخلي اوپه پټو سترګو يې مني.
مشهوره ده چې کو م وخت شيخ بوعلي سينا دبوسعيد ابوالخير په مجلس کښې ناست و او څوک راغی چې سرمې خوږيږي، هغه يې په دملو شروع وکړه بوعلي سيناپه خنداشو، بوسعيد ابوالخير ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وويل چې دسردرد ښايي چې دصفر اپه اثروي نودم يې څه چاره کولی شي؟ سعيدابولخير ورته يوه سخته خبره له خولې وايسته چې شيخ ډيرخپه اومتاثر شواو بيايې ورته وويل په تاغونډې يو لوی حکيم باندې يوه ادنی کلمه دومره تاثير کوي نو په دې سړي به ولې اسما الله اثرنه کوي شيخ چوپ شه او ددې خبرې په جواب کښې يې هيڅ ونه شوويلی سړی چې دبوسعيد ابوالخير په خبره کښې غورکوي پوهيږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګربوعلي غونډې يولوی سړی پرې قانع شوی او دسعيد ابوالخير په نسبت يې ويلي دي: هغه څه چې زه پرې پوهيږم دی يېويني.
په دې کښې څه شک نشته چې دمونه ډير تاثيرلري او ډير خلق پرې سمدلاسه جوريږي مګردغه دليل دعلم ومنطق په لحاظ دبحث ډير مجا ل لري خوادبي دلايل بې بحثه منل کيږي او هغه جدل چې په علمي براهينو کښې کيږي دلته نه کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطابي مقام دامتياز پيداکړی چې ځوک به يې دخبرو ترديد نه کوي او هر څه به يې اوري په شعر او ادب کښې ډيرې خبرې شته چې ځوک يې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مګر ددې لامله چې منکر اومعترض نه لري نو سړی ورته مسلمات ويلی شي.

درحمان بابا دابيت:

بـــادچې ســـــتا پــــه زلفــــو بانــــدی نيــــت دپريشـــانی کـــړ

څکـــــه يــــــې ګردونــــــه دجهــــــان واړه پــــــه ســـــردي

دواقعيت او حقيقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چيچلو په نسبت چې د مخه تيره شوه ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کيدل ددې دپاره چې زلفې پريشانوي دشاعر يو تصوردی چې دی به يې هم په زړه کښې نه مني مګر درحمان بابا ديوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هيڅ فکربه ورته ددې خبرې په ترديد کښې نه وي پيداشوی ځکه چې ادبي لذت يې سړی دغسې سوداګانوته نه پريږدي. په يوه بيت کښې خوشحا ل خان خټک هم خپلې معشوقې ته وايي:

پــــــه مــــــلال کاتــــــه عاشـــــقان وژنـــــې

ســـــتا پـــــه ســـــترګو کښـــــې چـــــړې دي دقصــــاب

مګر هيڅوک نه وايي چې په سترګوکښې خو چړې نه ځائيږي او که په سترګو کښې چړې وي نو چې عاشقان وژني خوسترګې به هم ړندې کړي، دابيت سره له دغه اعتراض چې هيڅوک يې نه شي کولی او نه يې کوي په اوريدونکو تاثير کوي او دانتخاب وړ ورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بيل ځای لري او څوک ورته په هغه سترګه نه ګوري چې نورو خبروته ګوري.
په شعرکښې لکه چې خوشحا ل ويلي:

کـــــه پـــــه نظـــــم کښـــــې کارګـــــه اوتپـــــوس راوړې

هـــــم دزرونــــــو پـــــه ښـــــکارګرځي لکــــه بــــاز

تپوسان او کارغان دبازانو کارکوي بلکه باز زرونه نه شي وړلی او دوی زرونه وړي.
په کومو خبرو کښې چې دادب مالګه ګډه شي هغه په هر چاا تر کوي او هرڅوک يې خوښوي. وايي چې د«هارون الرشيد» دوه زامن وو، چې يوپرې ډيرګران و اوبل لږ، چارو څنې دسبب اوعلت پوښتنه وکړه، پادشاه دهغه مخکښې خپل نا ګران زوی راوغوښت، هلته ځوداني مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته يې وويل چې داڅه دي؟ هغه وويل:
«مساويک» يعني مسواکونه، دی يې رخصت کړاو خپل ګران زوی يې راوباله له هغه نه يې چې تپوس وکړ هغه دا جمع استعما ل نه کړه ځکه چې دې جملې سره يې التباس درلود چې سړی چاته په عربی ووايی چې ستا مساوي يعني کاف په کښې خطابي شي او اضافي ترکيب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو خپل مقصد يې په بل راز اداکړ او ويې ويل چې مفرد يې مسواک دی پادشاه هغه سړی ته وويل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی يې. له دې واقعې اودې جواب څخه معلوميږي چې دپادشاه يو زوی اديب ؤ، او په ادبي دقايقو له هغه بل نه ښه پوهيده ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب اوادبي خبرې په زامنوکښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم يو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چا پوښتنه وکړه چې ته لوی يې که فلانکی؟ ده په ځواب کښې وويل چې زما کلونه له هغه نه زيات دي او داسې يې ونه ويل چې زه تر هغه لوی يم ځکه چې ځانته لوی ويل ورته مناسب نه ښکاريده.

داخبره البته څه علمي اوفلسفي قيمت نه لري مګر پخپل ادبي قيمت په کتابونو کښې ژوندۍ پاته شوه او دزمانې باد يو نه وړله.

په يوه ښه سړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته يې وويل چې انګورخو پاک اوحلال دي او دانګورو اوبه هم پاکې دي نوشراب ولې ناپاک اونجس دی؟ بل داچې سړی که څه په سترګو نهويني نو څه پوهيږي چې هغه شته (غرض يې له خدای څخه انکارو) دريم اعتراض يې داو، چې کارونه خو ټول تقدير کوي او هرڅه چې چاته مقرر وي هغه رسيږي نو يوسړی ولې دچاپه وژلو قصاص کيږي او ملامتيږي؟ دښه سړي په مخکښې يوه خښته پرته وه هغه يې را وا خيسته او دی يې پرې وويشت، سړی ولاړه عرض يې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راو غوښت چې که تا د ده جواب نه شو ويلی نوپه خښته دې ولې ويشته او ولې دې ژوبلاوه؟

ښه سړی ورته وويل ماخونو رخه نه دي کړي او دده ددرې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وايي انګور او دانګورو اوبه پاکې دي نوشراب ولې مرداردي، ما دی پوه کړه چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دی څوک په خاوراو پاپه اوبو ووهلي نه ژوبليږي، که خاورې اواوبه يوځای کړي اوخښه شي نوپه خښه هم څوک نه دي ژوبل شوي مګر چې لمرته يې کيږدي او وچه شي نو بياسړی ژوبلوي. بل دی وايي چې کارونه خو ټول تقدير کوي نو يوسړی ولې په بل ملامتيږي؟ دده ژوبليده خو هم دتقدير کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکايت کوي. دا چې وايي څه چې سړی په سترګو نه ويني هغه نشته نو دغه دردچې دی ورځنې فرياد کوي دا خوهم څوک په سترګونه ويني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ويلی، مګرچې سړی ګوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړی که دعلم وفلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای نبايي چې هغه يې دومره ژرنه وای قانع کړی اونه يې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

يوه بل چاقصه کوله چې زه يوه ورځ ديوه حاکم په حضور کښې ناست وم چې يوسړی راغی او د چاله لاسه يې په سرخاورې باد کړې، حاکم ته دده عرض بې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وايي او په نا حقه عرضونه کوي نو حکم يې وکړ چې وهئ يې! سړي چې په مخ څپيړې وخوړې بيا راوړاندې شواوويې ويل: حاکم صاحب!

تــــــــاچې پـــــــــــه مـــــــــــخ څپيــــــــــــــره راکـــــــــــره

لـــــــــــه اوښــــــــــــکوډکې ســــــــــــترګې چاتــــــــــه واړومــــــــــه

ددې لنډۍ په اوريدو د حاکم وضعيت اوفکر بدل شو او امرېې وکړ چې دده په عرض کښې دې غوراو تحقيق وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادب تاثير په اسلامي فقه اوديني احكامو كښي

ادب او ادبي فنون خو د هرعلم اوهرې پوهې لپاره يوه ښه وسيله ده او بشر په علم ومعرفت كښي اصلي او اساسي برخه لري مګر په ديني احكامو او مسايلو كښي يې دومره تاثير وينو چې ټوله فقه راته يو ادبي استنباط معلوميږي.
كه چيرې داسلام علماؤ ادبي قوانين نه واى كشف كړي او په ادبي اجتهاداتو نه واى موفق شوي هيڅكله به څوک دقران كريم په اسرارو او معانيو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسيربه ميدان ته نه وو راوتلي. د قرآن اعجاز او فصاحت و بلاغت به چا ته نه و معلوم، اسلامي فقه به نه وه تدوين شوې، فرايض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو چانه وو بيل كړى، هغه اوامر چې يوازې اباحت ترې معلوميږي او هغه امرونه چې دوجوب لپاره دي دواړه به يوراز ګڼل كيده او د ډيرو حقايقو په مخ به پرده پرته وه.
همدغه ادبي اصو ل او قوانين دي چې خلک يې د خداى دكتاب په فصاحت وبلاغت وپوهول او دخداى احكام يې وروښودل، د اصول الفقه، اصول البيان، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي و نحوي مسايلو په مرسته يې معنا ته لاره پيداكړه او د فكر و اجتهاد خاوندان پيداشو ل.
هركله چې زمونږ ديني كتاب (قرآن كريم) دفصاحت او بلاعت له حيثه داعجاز حدته رسيدلى او زمونږ ښكلى رسول(ص) هم افصح العرب بلل كيږي نو ددغسې كتاب او دغه راز پيغمبرپه وينا پوره پوهيدل ډيره ادبي پوهه غواړي او هر څومره چې څوک د ادب په دقايقو زيات پوه شي هغومره دقرآن په ارشاداتو اوعباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهيږي. اوپه نبوي احاديثو كښي بصيرت پيداكوي، كه مونږ اصو ل الفقه په غور وګورو بې له ادبي مسايلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري بل شى نه دى، كه چيرې ددين اامامان له عربي لغت او ادب سره پوره نه واى اشنا دغه صحيح اجتهادونه به نه ووشوي؟
په اصول الفقه كښي دشرعي احكامو پيژندل په څلورو تقسيمو پورې اړه لري:
اول تقسيم: دلفظ په اعتبار دى دصيغې او لغت له حيثه چې اقسام يې دادي: خاص، عام، مشترک، ماٴول، داتقسيم دكلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.
دوهم تقسيم: دمعنا دظهور اوخفا په اعتبار دى چې هر يو (ظهور- خفا) څلور څلور قسمونه لري.
دظهور اقسام : ظا هر، نص، مفسر، محكم .
دخفا اقسام: خفى، مشكل، مجمل، متشابه.
دريم تقسيم: دلفظ داستعما ل په اعتبار دى اواقسام يې دادي:
حقيقت، مجاز، صريح، كنايه.
څلورم تقسيم: دمراد او مقصد پيژندلو په اعتبار دى چې قسمونه يې دادي:
عبارت دنص، اشارت دنص، دلالت دنص، اقتضاٴ دنص (١).
لومړى اودريم تقسيم په كلمه پورې تعلق لري او دوهم وڅلورم په كلام پورې. وروسته تردغو تقسيماتو اوس دمثا ل په ډول د ځينو اقسامو تاثير اواغيزه په فقه او احكامو كښي داختصار په ډو ل ښيو:

---

(١) هركله چې ددغوټولو اقسامو تفصيل زښت ډير اوږديږي اوپه دغسې ضمني بحث كې نشي راتلاى نوله بسط و تفصيل څخه يې صرفنظر وشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت اومجاز

حقیقت په درې ډوله دی: متعذر حقیقت، مهجور حقیقت، متعارف حقیقت، که چیرې دیوه لفظ حقیقي معنی متعذر ه یا مهجوره وي دټولو په اتفاق مجاز مراد یري نه حقیقت.

نوکه یوسړی قسم وخوري چې زه به دفلانکي کره قدم کښیږدم او بیا د هغه کاله ته په آس سپورننوزي قسم پرې اوړي، که څه هم حقیقتاً یې قدم نه دی ایښی که چیرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دینه چې ننوز ې هغه کره قدم کښیږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقیقتاً یې قدم ورکره ایښی دی، ځکه چې دلته له قدم ایښودلونه مجازي معنی مرادیږي چې ننوتل دي نه قدم ایښودل نو حقیقت دلته عرفاًمهجوردی.

همدغه شان په دې حدیث کښې: ((لاتبیعو الدرهم بالدرهمین ولاالصاع بالصاعین)) چې یوه روپۍ په دوو روپو او یوه پیمانه په دوو پیمانو خرڅول منع شویدي. دپیماني حقیقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې دیوې پیمانې او دوه پیمانو غله ده، نوکه څوک دلرګي یاد کوم بل شي یوه کونډۍ اوکاسه په دوو باندې خرڅوی سود او ربا ورته نه ویل کیږي ځکه چې له یوه لفظه څخه په یوه حا ل کښې حقیقي او مجازي دواړه معناوې نه مرادیږي.

که یولفظ مستعمل حقیقت لري اوپه مقابل کښې یې متعارف مجازنه وي موجود دټولو په اتفاق حقیقت مراد دی نه مجاز، اوکه متعارف مجازهم وي نو امام ابو حنیفه (رح) وایي چې حقیقت اولی دی او دامام محمد اوابو یوسف په نزد دمجاز په عموم باندې عمل کیږي.

ددوی اختلاف هلته معلومیږي چې یوسړی قسم یاد کړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبیایې نیني یاډوډۍ وخوری نو دامام ابو حفیفه په نزد دنینو په خوراک حانث کیږي او د ډوډۍ په خوړلو نه حانث کیږي ځکه چې نیني مستعمل حقیقت دی او ډوډۍ متعارف مجاز دی نودی حقیقت ته په مجاز باندې ترجیح ورکوي مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو په خوراک دمجاز دعموم په ډو ل حانث کیږي.

صریح او کنایه

صریح هغه لفظ دی چې معنی یې څرګنده او ښکاره وي او کنایه هغه کلمه ده چې معنایې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کښې دادوه لفظونه ډیرفرق لري، که صریح الفاظ د چاله خولې ووزي لکه طلاق او عتاق که دټوکه په قسم وي او که په زړه کښې یې کوم بل مطلب نیولی وي هم خپل کار کوي او طلاق یا عتاق واقع کیږي اونیت ته هیڅ ضرورت نشته، مګر په کنایاتو کښې نیت یا د حا ل دلالت ضروردی، که یوسړی په غلا (سرقه) یا زنا اقرارو کړي نو د دې لامله چې دا الفاظ صریح دي په حدکیږي یعنې دغلا په اقرار یې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوځیږي اوپه دې بل اقرار په درو کیږي یاسنګسار یږي مګر که دزنا د کلمې په عوض جماع ووایي یا دغلا اوسرقې په ځای (مثلا) و وایي چې ما د ده ما ل اخیستی دی نو حد نه لازمیږي او لاس نه غسیږي ځکه چې جماع د هسې یو ځای کیدو معنی هم لری او اخستل هم ډیر ډولونه لري او احتما ل لري چې په بیع به یې ورنه اخستی وي:

ظاهر، نص، مفسر، محکم

هغه کلام چې مرادیې ښکاره وي اوتامل اوپوښتنې ته په کښې حاجت نه وي او له صیغې څخه مطلب اومراد معلومیږي ظاهر ورته ویل کیږي اونص هغه وي چې له ظاهر نه په کښې وضاحت زیات وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک ووايي: ماته چې دکلي خلك راغله نواحمد مې وليد. دلته دکلي د خلکوراتګ يوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر داحمد ليدل نص بلل کيږي ځکه چې دلته علاوه دمعنى په ښکاره والى دکلام سوق هم د احمد دليدلو خواته دى او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روانه شوېده. مفسر هغه کلام دى چې له نص نه هم پکښې زيات وضاحت وي او دتاويل وتخصيص احتمال پکښې هيڅ نه وي موجود،لکه دا آيت ((فسجد الملٰکة کلهم اجمعون)) په دې ايت کښې دملايکو سجده کول ظاهر بلل کيږي مګر د آدم عليه السلام تعظيم بيانول پکښې اصلي مقصد دى.

هرکله چې ((فسجد الملٰکة)) وويل شو ه دااحتما ل پيداشو چې ټولو ملايکو به سجده کړى وي اوکه څينو؟ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لا هم کله کله کيږي بل دا احتما ل هم و چې هرې ملکې به يوازې ورته سجده کړى وي که ټولو به يوځاى سرپه ځمکه ايښي وي؟ چې کلهم اجمعون وويل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو. (۱)

که چيرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) يو له بله تعارض پيښ شي نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دى لکه په دې دو و آياتو کښې:

(واحل لکم ماوراءذالکم ان تبتغو ابناموالکم) (فانکحواماطاب لکم من النسامثنى وثلث ورباع) چې په لومړى ايت کښې بې له محرماتو چې په ايت کښې دمخه ذکر شوې دي دنورو ښځو رواوالى هرڅو چې وي د عدد له تعينه ترې معلوميږي، او دوهم ايت له څلورو نه زياتې نه رواکوي، نو دلته ددواړو آياتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړى ظاهردى داحکم په هغه زور ورشو او له څلورو نه تجاوزنه دى روا.

د استثنا بحث

د دين دمجتهد ينو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مبني وي چې يوله دغسې اختلافونو څخه داستثنا بحث دى، په دې بحث کښې داامام اعظم (ابو حنيفه) او امام شافعي رحمة الله عليهما ترمنځ اختلاف دى.

امام اعظم صاحب وايي که يوسړى اقرارو کړي چې په ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نو داکلام په حقيقت کښې داسې دى لکه چې ده ويلي دي دفلانکي پرماباندې نوي روپۍ دي يعنى لکه چې په لسو باندې بيخي له اصله اقرار نه وي شوى اماشافعي صاحب وايي چې نه، ده يوځل په سلو اقرار کړى وروسته يې لس د جګړې اومعارضې په ډول ترينه کمې کړې.

---

(۱) هرکله چې په حکم کې له مفسر نه زيات وضاحت نه وي او يوازې دهمدې له امله ورته محکم وايي چې دمنسو خيدلو احتمال پکى نشته اوحکم يې ټينګ دى او وروسته درسول(ص) له وفاته ټول مفسر ايتو نه محکم بلل کيږي ځکه چې دمنسو خيدواحتما ل رفع شو نو دمحکم له تفصيل څخه صرفنظر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانوته لکه يوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګر په شرعي احکامو او د قرآن کريم په تفسير کښې د خل اوتاثير لري.

شافعي (رح) وايي که موږ استثنا داسې وګڼو لکه چې په مستثنی بيخی اقرارنه وي شوی نو دتوحيد دکلمې (لااله الا الله) معنی به داسې شي چې نور خدايان نشته يعني دنورو خدايانو نفي به يې معنی شي او اثبات به پکښې رانه شي مګرکه مستثنی دمعارضې په ډول له مستثنی منه څخه جلاکړو معنی به يې داسې شي: نورخدايان نشته مګر يوخدای شته، نو هم به نفي شي او هم به اثبات شي. امام اعظم صاحب په ځواب کښې وايي چې په کلمه توحيد کښے مقصد دنورو خدايانو نفي ده ځکه چې دخدای په وجود خومشرکان هم قايل دي مګر شريکان ورسره پيداکوي او که موږ په استثنا کښې په معارضه قايل شو چې لومړی په ټولو حکم وکړو بيا مستثنی ورځنې وباسو نوپه دی آيت کښې ((فلبث فيهم الف سنة الاخمسين عاماً)) چې خدای پاک فرمايي: نوح عليه السلام پخپل قوم کښې پنځو س کم زر کاله تيرکړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بيا پنځوس ترينه وباسو دخدای په کلام کښې به کذب راشي نعوذبا لله منها.

همدغه داستثنا په مساله کښې يوبل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که يو سړی ووايي چې په مابانديې زر روپۍ داحمد دي زر د محمود دي زر د زيد دي مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وايي چې د هريو ه څخه سل روپۍ کميږي او ټولو ته په نهو نهو سوو روپو اقرار دی يعني لکه شرط چې له هريوه معطوف سره تعلق پيداکوي دغسې استثنا هم ده. مګر امام اعظم صاحب وايي چې سل روپۍ يوازې له وروستۍ سړي څخه کميږي او شرط او استثنا يو له بله فرق لري، ځکه چې که دشرط په ډول سړی ووايي زه به يوه مياشت روژې ونيسم يوځل به پسه خيرات کړم يو ځل به قرآن ختم کړم که فلانکی راغی نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پيداکوي مګر استثنا هغسې نه ده او بيل حکم لري دابحث ددوئ ترمينځ دعربي ادب په لحاظ ډير دقيق نکات لري چې نوربحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقيق

لغوي تدقيق هم په ديني احکامو کښې ډير تاثير کړی دی چې د نمونې په ډو ل يې داڅو مثالونه ښيو:

په دې آيت کښې ((ولاتقل لهمااف)) چې خدای پاک د مور پلار په حق کښې (اف) ويل منع کړه دلغوي تدقيق خاوندان په دې پوه شو ل چې له دې کلمې څخه غرض اذی او ضرردی، ځکه چې دامعنی په دې لغت کښې پرته ده او اهل لغت پرې پو هيږي نو ددغه لغت په تقاضا په همدغه ايت دمور و پلار وهل اورټل هم منع شو ل. ځکه چې په دې کښې اذی اوضررلا زيات دی. مګر که په کوم قوم کښې داف کلمه دخوشحالتيا لپاره استعماليږي او څه ضرريه کښې نه وي نو بيا اف ويل څه ګناه نه لري.

په عربي کښې د لحم کلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له التحام څخه مشتقه ده څوک چې په دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاوندی هغه پوهيږي چې په دی کلمه کښې دشدت او قوت معنی پرته ده چې هغه معنی دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه څوک قسم وخوري چې زه لحم (۱) نه خورم اوبيا کب وخوري قسم پرېږي نه اوړي ځکه چې دې ته دلغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل کيږي (۲).

---

(۱) هرکله چې په پښتوکی داتدقيق ماته نه دې معلوم چې کب ته غوښه وايي که نه ، نوپه مثال کې می عينا دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه بله، په دغس موار دوکی پښتو مثالونه ځکه نشو راوړلی چې دا احتهادی مسايل دی او اجتهاداوس په دينی مسايلو کې منع دی.

(۲)سره له دی چې په قرآن کرم کې کب ته لحماطريا ويل شوې دې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه شان که کوم عرب ووايي چې زه فاکهه نه خورم اوبيا انګور خوري، ده فاکهه چې موږ ورته ميوه وايـو نـه ده خوړلې ځکه چې په عربي کښې فاکهه دخوراک هغوشيانوته وايي چې تلذذ په کښې وي او غذانه وي نـو ددې لامله چې په انګور کښې غذائيت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقيق په لحاظ وزي.

فقهي مسالې له ادبي مسايلو بيان او معاني يانورو ادبي علومو اوفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې څوک يې يو له بله نه شي بيلولى او د همدغسې قوي ارتباط په اثرکښې ويلى شو چې داسلامی فقهې زياته برخه له هغو ادبي تدقيقاتو راوتلې ده چې د دين امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کښې کړې دي.

که څوک غواړي چې د خداى په کلام پوه شي، په فقه کښې بصيرت پيداکړي او دا حکامو فلسفه ورمعلومه شي بايد اديب شي اوپه ادبي دقايقو وپو هيږي. په کلماتو کښې عام وخاص، مشترک وموؤ ل، حقيقت ومجاز، صريح وکنايه وپيژني، دکلام سياق وسباق، دظهور اوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کښې بينايي پيداکړي همدغه سب دی چې له ديني پـوهې سره ادبي پوهه هم تړلې ده او يـو بينا فقيه هيڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کيداى، که دغه احتياج او دغه تلازم په تفصيل سره ونبـودل شي يـو کتاب پرې ډکيږي او په دغسې فصل يا باب کښې نه ځائيږي ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

دابن زبعرى داعتراض ځواب:

ددې آيت په استناد «انکم وماتعبدون حصب جهنم» ابن زبعرى داعتراض په ډول درسول الله صلي الله عليه وسلم په حضور کښې وويل:

چې عيسى (ع) او عزير(ع) ته خو هم عبادت شوى‌دى نو دوئ به هم په اورسوځي؟ رسول الله (ص) ورته په جواب کښې وويل: « ما جهلک بلغة قومک »يعني ولې د خپل قوم په ژبه نه پوهيږې او د دې امتيازنه شې کولى چې (ما) په (ماتعبدون) کښې دغير ذوى العقولو لپاره استعماليږي او دذوى العقو لو لپاره په ژبه کښې (من) استعماليږي نو دلته غرض بوتان او اصنام دي.

وګورئ په دې ځاى کښې زموږ پيغمبرددې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت دتدقيق په اساس څنګه ښه ورکړى دى اوپه دغسې ادبي دقايقو پوهيدل دقرآن په لحاظ څومره ضروردي. دغه راز ادبي پوهه سړى له ډيرو بيځايه لغزشونو او نا پوهۍ څخه ژغوري.

په دې ډول ډير ادبي مسائل شته چې د ديني او شرعي احکامو په معرفت کښې ډيره اغيزه لري اومعلوميږي چې د ډيرو ديني مسايلو نيلې اوريښې ورپورې تړلې دي.

دادب ښه او ګاڼه

په يوه ادبي کلام اوشعرکښې دوه ډوله ښکليتوب وينو چې يو دادب په معنوي او حقيقي پيکر اوصورت کښې ځا ى لري بل يې په لباس او زيور کښې، دادوه جماله بايد يو له بله وپيژندل شي او هريو د خپل قيمت په لحاظ اهميت ولري، ځينې اشخاص ښايي چې يوازې په رنګينو الفاظو او دکلام په اقسامو باندې لـوبې کـول ادب وبولي مګر دادب بنا د معنوي اساس په لحاظ په نورو شيانو ولاړه ده چې عواطف او احساسات، خيا ل اوتمثيل يې بولي. پخوانيو ادباؤ اود ادب مبصر ينو او منقدينو د ادب لپاره څه احکام او اصو ل مقرر کړې دي چې بايد کلمات او دکماتو ترکيب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوئ دموضوعه اصولو په قرار د بيان وبديع په زيور او ګاڼه ښايسته شي.

په دې کښې هيڅ شک نشته چې دا شيان دکلام په محاسنو کښې تاثير لري او څوک چې په ادب باندې بحث کـوي او ادبي خصايص بيانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کـوي مګر حقيقي ادب داوسنۍ پوهانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظرکښې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډیر ه اعتنا او مقصودي نظرکتل دوئ ورته د اداتو او ادو اتو په نظرګوري.
اوس خلک دادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصو ته ډیر ا همیت ورکوي او پخوا دادب حلیه اوګاڼه ډیره له نظرلاندې وه، که څوک داوسني اوپخواني ادب فرق داسلوب په ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی ځکه چې په دواړو کښې ضعف او متانت پیداکولی شو. ددې دوو ډولو ادب صحیح فرق دادی چې هغه څه چې په پخوانې ادب کښې غایه وه اوس واسطه ګڼل کیږي. یعنې هغه لفظي او معنوي صنایع چې په قدیم ادب کښې دغایې په حیث لیدل کیده اوس د واسطې حیثیت لري او په ادب کښې نسبت پخواته دکایناتو او حیات خفایا او دقایق په وسیع اواصلي نظرکتل کیږي.
څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وبدیع اومعاني کښې ورڅخه بحث کیږي هغه ټول دفصاحت اوبلا غت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کیږي.

فصاحت

د ظهور او څرګندوالي په معنی دی او هره کلمه یاکلام چې مطلب او معنایي ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسی کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کیږي یعنې فصاحت یوصفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو. دکلمې فصاحت دادی چې غیر مانو سه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر و نه لري. نوکومه کلمه چې په ژبه کښې مانوسه نه وي او استعما ل یې نادروي لکه: بژه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو. همدغه شان (واخانئ) (وکانئ) د (واخلئ) او (وکړئ) په ځای ددې لامله چې لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غیر فصیح الفاظ دي. د حروفو تنافر اوثقل په صحیح ذوق معلومیږي او کوم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.
د کلام فصاحت دادی چې له فصیحو کلما تو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب هم په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف ونقصان یې په تالیف کښې نه وي یعنې لکه چې دکلمې په فصاحت کښې له صرفي او لغوي قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کښې هم دنحوي قانون مراعات ضروردی.
که چیرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کښې څه نقصان ولري یایې کومه کلمه په مقصود ي معنی واضح دلالت نه کوي نو په کلام کښې تعقید پیداکیږي اومعنی یې مبهمه کیږي یعنې د فصیح کلام له تعریفه وزي.
دفصیح کلام په تعریف کښې ځینې داټکی هم زیاتوي چې باید بې فایدې تکرار په کښې نه وي.

بلاغت

دبلاغت لغوي معنی آخرو انتها ته رسیدل دي نوکه څوک پخپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد اومراد کنه او انتهایي حد ته ورسیږي دا هم بلاغت بلل کیږي او دادب په اصطلاح همدغه دبلاغت معنی ده.
بلاغت دکلام او متکلم صفت کیدی شي مګریوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کیږي دفصاحت اوبلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته. په هربلیغ کلام کښې اورومرو فصاحت موجود وي او بې فصا حته یوه کلام ته بلیغ نه شو ویلی مګر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجود یدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثا ل لري یالکه جنس او نوعه داسې دي.
د بلاغت په تعریف کښې ویل شوي دي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حا ل سره، یعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ویونکی له حا ل سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی. ددې لامله چې دفصاحت او بلاغت بحث دټولو ادبي فنونو په بحث کښې شامل دی اومستقل کتاب غواړي او په دې باب کښې څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکل شوي هم دي. نو دغه د ادب ډګاڼي برخه (ادبي فنون اوصنايع) پريږدو او د ادب په بنه او اصلي وجود څه خبرې کوو.
اوسني اديبان او ادب څيرونکي په ادب کښې اصلي اوجو هري شيان لکه چې د مخه وويل شو دعواطف او احساسات تخيل او تمثيل ګڼي او د شعر او ادب تاثير او اغيزه هم په همدغو شيانوکښې ګوري نه په صنايعو کښې.

عواطف

عاطفه هغه دا خلي قوه ده چې په نفس کښې تاثير لري او نفسو نه متاثرکوي مګر دا هم بايد ووايو چې ټول هغه شيان چې په نفس اثر کوي حقيقي ادب يې نه شو بللی ځکه چې ځينې شاعران او خطيبان چې عمومي اميا ل ورمعلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځينو کلماتو په استعما ل لکه: وطنيت، مليت، قومي لوړتيا....د دوئ احساسات راوپښوي او متاثر کوي يې، مګر دا تاثر د آني اقتضاآتو تابع وي نو چې هغه اقتضا آت بل راز شي ددوئ وينا بيا هيڅ قيمت نه لري او فی الحاله له اعتباره لوېږي، دغه راز عواطفو چې يو ټينګ حقيقي اساس نه لري د بليغ ادب مميزه نه شي کيدای نو په عواطفو کښې څوشيه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق

دعاطفې صدق دادی چې عاطفه يو حقيقي اساس ولري او د شاعر دزړه غږ وي. که په يوه شعرکښې داشی نه وي نو ساړه تشبيهات، پيکه توصيفونه، تکلفي مبالغې څه تاثير نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.
بليغ اوعالي ادب لکه چې ځينې کسان ګومان کوي په وهم اوکذب نه دي بنا، بلکه دعواطفو په صدق مبني دي. که تاسې يوغزل راوا خلئ چې شاعرپه کښې دزړه په شعور د جما ل لوړومدارجو ته رسيدلی وي او دعاطفې صداقت په کښې وي او له يوه بل غزل سره يې مقايسه کړی چې په تکلف اوتصنع جوړشوی اوله مبالغو نه ډک وي رښتياني عواطف په کښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتاثير په لحاظ د ځمکې اواسمان قدر فرق لري.
دځينو عروضي شاعرانو ځينې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبيهاتو او استعارو زور په کښې ليده شي او له مبالغو نه ډک وي هغومره قدرته خوند اوتاثير نه لري چې بې علمه شاعرانو جوړې کړي او ډيرې ساده وي ځکه چې په دې راز سندروکښې يوه صادقه مينه، يورښتيا ني جوش او عواطف موجودوي چې په زړونو اثر کوي.

دمثا ل په ډو ل دا دو ه نمونې وګورئ:
لومړی نمونه چې له صنعت او تشبيه په کښې کار اخستل شوی:

(١)

روغ بــــه نـــــه شـــــم بــــې وصــــاله راشـــــه کښـــــينه

شــــــه خبـــــر زمالـــــه حالـــــه راشـــــه کښـــــينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخــــــر کــــــړی دی فــــــرار رم سرشــــــتانو

دوحشــــت پــــه خــــوی غزالــــه راشــــه کښــــینه

پــــه مــــراد دعنــــدلیب بــــی وفــــا ګلــــه

جلــــوه ګرشــــوي پــــس لــــه کالــــه راشــــه کښــــینه

زه آرام لکــــه بســــمل پــــه پرهــــار مــــومم

دخپــــل یارشــــام و هلالــــه راشــــه کښــــینه

نــــازکي دیــــار دطبــــع کــــړه موزونــــه

ای شــــیدا نــــازکخیالــــه راشــــه کښــــینه

دوهمه نمونه دملي سندرې یوه ټوټه:

نــــن زمــــا دپــــاره تــــه امیــــل پــــه غــــاړه راځــــه

لــــه هوســــه غورځــــوه لســــتوني دواړه راځــــه

پــــه کــــالوچي ځــــان ســــنبا ل کــــړي زینــــت ناکــــه شــــي

تــــه لــــه نــــورو نجونزیاتــــه ښــــیوه ناکــــه شــــي

دعاشــــقولړمانه لــــره قصــــابه شــــي

چــــي بورجــــل لــــره راځــــي لمنــــي نغــــاړه راځــــه

نــــن زمــــا دپــــاره تــــه امیــــل پــــه غــــاړه راځــــه

لــــه هوســــه..

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې بورجل لره راځي عالم خبرکه ته
په زلفانو ورته پوري مشک عنبر که ته
يو خلي خوپه عجم خان برابر که ته
چې موزي کره شوي بنده ژاړه ژاړه راځه
نن زما دپاره ته اميل په غاړه راځه
له هوسه...

وګورئ ! په دې دوه نمونوکښې يوه ارزو او يو هوس ليدل کيږي. په لومړی نمونه کښې شاعر خپلې معشوقې ته وايي چې راشه کښينه او په دوهمه نمونه کښې ورته وايي چې اميل په غاړه او په ډير هوس راځه! مګر دوهم اواز چې دزړه غږ دی ډير خوږلګي او يو بل شان اثر لري.

لومړی شاعرله خپلې ناز کخيالي کاراخلي او خپلې محبوبې ته رم سرشته غزا ل، بې وفا ګل، د خمو ابرو اوشهلاسترګو لرونکی اوشام وهلال وايي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي. مګر سر ه له دې ټولو تشبيهاتو اواستعارو يې له دې نه چې ووايو په دې شعر کښې يو مړاوی بې روحه جما ل پروت دی نور به څه ووايو.

په دوهم شعرکښې چې يوه رښتيانۍ ارزو او حقيقي عاطفه مو جوده ده او له ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هر څه چې زړه غوښتي دي هغه ويل شوي، شعريو مستي او جذابيت پيداکړی او په عواطفو کښې تحريک پيداکوي.

يوشاعر بايد په دې يوه شي چې شعر اوغزل دزړه له ارزو اواحساسه داثر اقتباس کوي نه له ادبي صنايعو ، او هماغه شعرپه زړونو ډير ه اغيزه کوي چې له زړه راوتلی وي نو بايد سړی زړه دشعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمايلاتو او رښتيا نيو جذباتو پکښې کاراخلي. په دې صورت کښې نو تشبيه او استعاره ، تخيل و تمثيل هم روح پيدا کوي او په ادبي صنعتونو کښې هم يو حقيقي کيف پيدا کيږي. مګرکه سړی په شعر کښې يوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنګين الفاظ پيداکوي اوسره نښلوي يې، نظم به جوړشي، فن وصنعت به پکښې وي مګر دزړه متحسس کولو او دبد يعي احساساتو دتحريک قوت به پکښې نه وي.

همدغه ټکي ته ((سرفليپ سيدنی)) پريوتی دی چې وايي: ماغوښتل چې له خپل رښتياني عشق نه يو غزل جوړکړم او خپل ټول رنځونه پکښې ځای کړم ګوندې زما په عزيز اشنا اثر وکړي او زړه سوی پکښې پيداکاندي، په دې فکر راپاڅيدم څه بد يعي صنايع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه، کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړم کلمات په ډير تکليف پيداکيدل اوهره کلمه دذوق انتخاب ته اړه وه. بديعي صنعت چې دفطرت مولود و د دقت اومطالعې په مخکښې يې ځای نه درلوده، دنورو بحرونه او اوزان او دموسيقي څپې ماته نااشنا ايسيدې چې کتل مې زما طبعي دفصيحې وينا توان نه درلود اوسريې دعاجزۍ په ميدان کښيښود، قلم مې په غاښ کړاو شونډی مې له قهره ووچيچلې په دغه وخت کښې راته ذوق وويل:

ليونيه خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وايي هغه ليکه! ددې نومړي شاعر له وينا څخه هم پوره معلوميږي چې شعرد زړه غږ دی او بې له ضميره بل ماخذ نه لري. که څوك ورپسې کتابونه لټوي چې ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کړي او شونډې وچيچي نورڅه لاس ته نه ورځي. مګرکه زړه ته مراجعه وکړي او دزړه دوينا ريکارډ ثبت کړی، هغه چې هرڅه وي ساده خبرې وي که تشبيهات اواستعارې وي په دواړو حالونو کښې ورته شعرويلی شو او تاثير پکښې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمثا ل په ډول يو څو نور شعرونه هم وکورئ چې په ځينو کښې ادبي فنون دومره ډيرنشته اوپوازې دهمدې لامله چې دزړه ناري دي په زړه اثر کوي مګر ځينې نورچې څه قدر ته په تکلف او دصنعت په زور جوړشوي، ښايست لري خو دلبري او دلربايي نه لري.

لومړی قسم شعرونه:

(۱)

پـــــه ســــــرولبانودې پيـــــزوان وهــــــي ټالونــــــه کنــــــه

زلفـــــــــــــې جالونــــــــــــه کنـــــــــــه

ســـــترګې دې تــــورې جلـــــی زلفـــــې سمســـــورې جلـــــی

ســــتاپه تنــــدي کښــــې عجـــب خونـــد کاشـــنه خالونـــه کنـــه

زلفـــــــــــــې جالونــــــــــــه کنـــــــــــه

وخـــــت دبهـــــار دی جلـــــی وطـــــن ګلـــــزار دی جلـــــی

راځـــــــــــه چــــــــــې دواړه دباغچووګروســــــــــيلونه کنـــــــــه

زلفـــــــــــــې جالونــــــــــــه کنـــــــــــه

بـــــې تـــــامې تـــــاب وي کلـــــه پـــــه ماکښــــې آب وي کلـــــه

مـــــا پـــــه شـــــاګرې ســـــتا غمونـــــه غرونـــــه غرونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــــې جالونــــــــــــه کنـــــــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دباره خان خبري   دورمرجان خبري

زما دشعر نه قربان شه نور شعرونه کنه

زلفي جالونه کنه

(باره خان)

(۲)

چپي مې په زړه ځي دغم داسي داسي

ژوندون مې کړ تنګ ستاستم داسي داسي

نه پاتي مجنون، نه فرهاد نه شيرين شه

فنا شو په عشق کښي عالم داسي داسي

سيلاب مي داوښکو په مخ ځي همېش

بهيږي له سترګومي نم داسي داسي

مين دي د ديرم اى ماه جبيني

کړيږم مدام خورم قسم داسي داسي

غماز مي پريبا سي دغم په خندق کښي

زه غواړم مدام ستا کرم داسي داسي

نوروزه! مشا ل دعمل ځانته بل کړه

شته ځاى دخطر په تورتم داسي داسي

(نوروز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

مسته په خنداد جینکو په مخکښې میره ځي
خیا ل یې په چانشته دی دتږول مالت کجیره ځي

مسته چې منګی په تندي کښیږدي نیغه نیغه ځي
مخکښې شي له نجونوکودر غاړې ته بیدریغه ځي
واړه عاشقان یې له دنیا ځخه بې تیغه ځي
دالکه کوتره له دې ټولو هواګیره ځي

مه کوه خونکارې دومره کبرپه خوارانو ته
رحم کرم بویه په بې وزلو عاشقانوته
مه اخله ازار د کباب شوو پتنګانوته
ودې سوم په شمع سرې لمبې مې دضمیره ځي

وه دنجونومیرې ته لاځومره لوی دماغ لرې
زه دبڼ طوطي یم ته دسروګلونو باغ لرې
تاته کتی نه شم په تندی کښې بل چراغ لرې
نجونې دمالت واړه داستا د وروسته ځیره ځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت دپسرلۍ دی وطن ټول دګل په خیر شنه

سخت ساعت دژمي دهر چاله زړګي هیرشنه

وری چي بلبل و دګلاب په پرخه سیرشنه

نن دباغ په لوري هغه ستا اشنا خانمیره ځي

(خان میر)

دوهم قسم اشعارچي دصنعت په زور جوړ شوي:

(۱)

خط په مخ دصنم راغی که میاشت ګیر شو ه په هاله کښي

دايي غانښ په خوله کښي زیب کاکه ژاله شوه په لاله کښي

هسي رنګ سحر جادو کاپه نظر دشهلا سترګو

نه يي سیا ل په هند کښي شته دی نه ثاني په بنګاله کښي

لکه ونښلي مرغۍ چي په سست دام دسلولومو

هسي زه پریشانو زلفو، کښي ایستم په کشاله کښي

دازماله غمه شین زړه پکښي خیا ل دیار دلبو

هسي رنګ زیب وزینت کالکه می په شنه پیاله کښي

ماویل عین ګنه ګل دی دغنچي په لمن نغښتی

که مي کوت یوګل اندام وپروت په سبزه دوشاله کښي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســـــرترپایه تیــــغ دهجرلکـــــه نـــــی ســــــوری کـــــرم

ځکـــــه یـــــم مـــــدام داهســــــې پـــــه فریـــــادو پـــــه نالـــــه کښـــــې

کـــــه یـــــار غـــــواړې هــــــومره ژاړه ځـــــودر ځـــــې عبدالحمیـــــده

داپـــــه داچـــــې در مونـــــد ه شـــــې پـــــه دریـــــاب نـــــه پـــــه نالـــــه کښـــــې

(حمید)

(۲)

داحســــــینه پـــــــری مســــــته پـــــــه خواراغلـــــــه

کـــــه ومځکـــــــې تـــــــه ســـــــپوږمۍ دســـــــماراغله

پـــــه رونتـــــوب زمـــــا داوښـــــو شـــــبنم نـــــه دی

غنچـــــې خولـــــه چـــــې دګـــــل رخ پـــــه خنداراغلـــــه

دجنـــــون زنځیـــــر مـــــې پریـــــووت وګـــــردن تـــــه

چـــــې پـــــه زړه مـــــې ســـــتا دزلفوســـــوداراغله

چـــــې دې تیـــــغ دغمـــــزی واچـــــاوه و ځنـــــګ تـــــه

زه هغـــــه ســـــاعت شـــــوم پـــــوه چـــــې قضـــــاراغله

پـــــه ژړا بـــــه مـــــې لمـــــن لنـــــده وي ډیـــــر ه

کـــــه خرګنـــــده مـــــې پـــــه ســـــترګو شـــــهاراغله

خانګـــــل ګـــــل دمضـــــمون تـــــول ترهســـــې حـــــدکړ

چـــــې بلبلـــــه دفارســـــې پـــــه ژړا راغلـــــه

(خانګل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

داپه خوب کښې رانښکاره شو ددلبر مخ
که په ابرکښې ښکاره شو دقمر مخ
چې یې ولیده داستا جوهر دغاښو
پټ له شرمه پخپل آب کښې کړ ګوهر مخ
له حیادي غټ ومخ ته کتی نه شم
کله لید په خورو سترګو شي دنمرمخ
راپه یاد چې دي دسرو شونډو خواږه کړم
ټکوم لکه مګس عبث خپل سر مخ
قلندر دمبر اهلته عاشق بوله
که یې ونیو ستابانوته دټېرمخ

(قلندر)

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوې وي چې ځینې شاعران د ځینو اشعارو په جوړولو کښې لکه صنعتګران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه بله له بل ځایه را پیداکړي او پیوندیې کاندي نو وروسته تر ډیرو لیمونو او کوشیرونو یونظم جوړشي چې تکلف اوصعنت په کښې له ورامعلوم وي او لکه چې یو شاعر وایي:

هرکه سخن رابسخن ضم کند
قطره ای ازخون جګرکم کند

دامنظومه هم په ډیرې جګرخونۍ او ډیرو فکرونو جوړه شوې وي نو دغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وایي:
صنعتګراست اما طبع روان ندارد.
صنعتګرویلی شو مګر درواني طبع خاوند یې نه شوبللی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني نورشاعران داسې وي چې دوئ ته د جما ل يا حقيقت پلوشه په يوه شي کښې ځان ښکاره کړي يايوبل نفسي اوقوي عامل پيداشي نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تا مله دزړه الهامات په خوله راځي، دا راز اشعار ساده وي او که رنګين په اوريدو نکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر و جادو وي، دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندروکښې وينو د ديوان د خاوندانو په اشعارو کښې يې هم ډيرې نمونې مومو او د رحمان بابا او حميد، د خوشحا ل او عبدالقادر، عليخان او ډيرو نورو شاعرانو په ديوانو کښې ډير سوزان اوموثر شعرونه شته او د ا ځوک نه شي ويلی چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.

په ملي سندروکښې هم کله کله ډير تشبهات او استعارات وي مګرسړی پو هيږي چې په دې شعر کښې سلاست او رواني، جوش اومستي، عواطف او جذبات شته او د شاعر دزړه نغمه ده، د نمونې په ډول دا ځوبيته وګورئ:

يــا تيــك ســتاپه جبــين دی — ياســــترګه دســــباده
يــا جــام دچــين مــاچين دی — ياســـپينه خولـــه زيبـــاده

****

يـــــا عطرد ګلانــــــو — ياســـتا دمـــخ خـــولې دي
يـــــاتورې دفـــــولادو — ياســـــترګې دليلـــــې دي
يـــــاکيف دی دشـــــرابو — يـــا بنـــګ دبنګـــالې دي
يـــا هجـــر ســـخترين دی — يـــا تبـــه يـــا وبـــا ده

يابـــــاغ دښـــــکلوګلو — يـــا ســـتا ښـــکلې کاکـــل دی
آوازادی دبلبلـــــــــو — يـــا زړه دحميـــد ګـــل دی
يـــــا تيـــــغ دغوخولـــــو — يـــا ســـتا خـــوني چارګـــل دی
يـــــادامرغ زريـــــن دی — يـــا هغـــه محبوبـــا ده

(حميد ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي او زانو کښې ويل شوي دي په عروضي اشعارو کښې هم ډير ساده او بې تکلفه اشعارمومو چې دزړه له تاثيره پيداشوي او په زړه اثر کوي چې يوه نمونه يې داده:

ســــحر بـــــاده !دآشـــــنا پـــــه کوخـــــه ورشـــــه

زمـــــا دپـــــاره پکښــــــــې وګرځــــــــه کوترشــــــــه

لـــــوی وکـــــم چـــــې وي تـــــول ووينـــــه پـــــه ســـترګو

پــــــه احــــــوال ســــــره دهــــــر يــــــوه خبرشــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هريوه چي زماله حاله پو نښتيدلي

په ژړا ورته په اوښکو کښي احمرشه

که خبري زما د پاره درته وکړي

مخ راکوزکړه زما ولوري ته چيرشه

دنسيم په ريا دي ښه نه شي رحميه

ددلدار په لور پخپله قلندر شه

(عبدالرحيم هوتک)

بله نمونه:

راشه راشه ستا تر دواړو سترګو ځارشم

هم ترمخ دي پروانه غوندي نثار شم

دزړه ولي مي په تاپسي پري کيږي

راته وګوره قربان دي ترديدرا شم

شيريني به دي دوصل هيره نه کړم

که هرخوغريب زده او خوارو زار شم

چي دي خيال په زړه کښي رايشى دننه

اورمي واخلي په نارو اوپه کوکارشم

داختر په ورځ که مخ راته ښکاره کړي

قرباني به دي په مينه درخسار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنتونــــــــــــه پــــــــــه خاطرکلـــــــــــه را درومــــــــــي

چـــــې پــــه شـــــوق ګـــډ ســــتاد حســـن پــــه ګلـــزار شـــم

ستاوصـــــــا ل پــــــه بخـــــارا کښـــــې رحـــــيم بيامونـــــد

صـــــــــدقه ترټولـــــــــو ځمکـــــــــو دبخــــــار شـــــــم

(عبدالرحيم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چې په يوه ډول کښې رښتياني عواطف وي اوپه بل کښې نه وي داسې مثا ل لري: لکه چې يوشاعر د خپلې محبوبې ياد خپل اولادپه مړينه کښې مرثيه جوړه کړي او يو بل شاعر دکوم لوی اومعتبر سړي په مرګ کښې دصلې او مکافات دپاره مرثيه وليکي او کوښښ وکړي چې ډير اوصاف ورپورې وتړي او ډير شعري صنعتونه پکښې ځای کاندي مګر هغه دزړه درد او رښتيا نی عاطفه چې په لومړنی مرثيه کښې وي په دې کښې نه وي. يعنې دوهمه مرثيه نورهر څه لري مګر دزړه رښتيانی تاثرنه لري او په پردي غم ژړا وي. نوداشعر هيڅکله هغسې نه شي کيدای او هغه مقام ته نه شي رسيدلی ځکه چې هغه روحي اتصا ل او رابطه چې په لومړي شعرکښې دمړي او شاعرترمينځ موجوده ده دلته نشته اوهمدغه شی حقيقي اوغير حقيقي ادب يوله بله بيلوي اوبيل بيل قيمت ورته ټاکي.

دعواطفو تجلـــي او ظهور

کله يوشاعر د ډير ښه تامل او فکر خاوندوي مګر دانه شي کولی چې نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښايست متاثر کاندي ځکه چې دده عواطف که څه هم صدق په کښې وي مګر دتجلی او ظهور درجې ته نه وي رسيدلي. دلته تريوه حده دموضوع خصوصيت هم دخل لري. ځينې موضوعات دي چې عواطف پکښې لکه داورلمبه رڼاکوي اوناري طبيعت لري لکه وطنيت، حب، غم او داسې نور...... مګر ځينې موضوعات لکه فلسفي افکاراو اجتماعي نظريات يخ او ساړه وي چې په هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښې نه پيداکيږي، نو مور دانه وايوچې يو اديب دي دغه راز موضوعات هم هغسې کړي او هغومره جذابيت اوهيجان دي پکښې پيداکاندي بلکه داوايو چې په کومه موضوع کښې چې دی داخليږي خومره چې کيدای شي خپل لوستونکي دي له تاثير لاندې راولي او ياپه دې کيږي چې خپل تاثر پوره او واضح وښودلی شي.
په همدغه برخه کښې اد يبان اوشاعران يوله بله فرق او تفاوت لري د ځينو عواطف ډير تيزاو بارزوي دځينو نه وي، په ځينو کښې شعري طبيعت قوي وي او په ځينو کښې ضعيف وي.
دوه تنه اديبان به وي چې په تاريخي رجالو کښې به په کوم يوه څه ليکي يو به يې لکه يو مورخ داسې تصوير کړي چې خپل دغه تاريخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي، هغه بل به ورته په شعري سترګه وګوري او نفسيت به يې په نظرکښې ونيسي لکه چې په سيدجما ل الدين ډيرې مقالې او نظمونه وليکل شو ه چې په ځينو کښې ادبي خواته تمايل ليده کيږي او په ځينو کښې تاريخي خوا قوي ده او د هر چاشاعرانه مزاج په کښې خپل خصوصيت ښيي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعواطفو ثبات او نه رالويده

ځېنې ليکونکي اوشاعران وي چې عواطف يې ثبات او دوام نه لري يعنې ديوه مضمون او يوه شعر اغاز او انجام يې ډير فرق لري او کلام يې له خپل حسن او خوږوالی ځخه ابتدا ل او پيکه توب ته رالويږي. يو بيت يا يوه مصرع يې ډير ه ښه او موثره وي مګر بل بيت اوبله مصرع يې هغسې نه وي او يه ويناکښې يې د ادبي قيمت په لحاظ لوړې ژورې تيټ وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چې په ويناکښې دې له سره تراخره پورې يورنګ اويواهنګ موجودوي ځکه چې په دغه ډول يو رازوالی هم دبلا غت له اصولو مخالفه خبره ده اولکه چې دکلام رالويده او ټيټوالی عيب دی يوراز والی يې هم عيب دی او ملال راولي نوپه ليکونکي لازمه ده چې له يوه صورت نه بل صورت ته انتقا ل وکړی اوپخپل کلام کښې له تفنن ځخه کار واخلي داکار البته په تغزلي اشعارو کښې اسان معلوميږي ځکه چې يو خو دا رازاشعار لنډوي بل پکښې ديوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګر په قصايدوکښې ګران ښکاري.

خيا ل

وايي چې خيا ل يوه قوه ده چې غيرمريي شيان او هغه شيان چې مشاهده يې نه شو کولی زموږله نظره تيروي مګر دا تعريف پوره نه دی اودغه راز معاني په يوه منطقي تعريف کښې راوړل کيږي هم نه.
نو وروسته به يې دبحث په ضمن کښې رنګونه او ډولونه څه نه څه وښيو، خيا ل په ادب کښې يو خاص مقام لري او په عواطفو کښې ډير تاثير پيداکوي. که فرضاً کله موږ يو خبر واورو چې په کوم ځای کښې څه طوفان پيښ شوی چې دومره خلک مړه او دومره کورونه وران شوي دي دا خبره راباندې دومره اثرنه کوي لکه چې دغه حادثه دکوم اديب اوشاعر له قلمه په ادبي ډول رسم شي او له تخيل نه په کښې کارواخستل شي.
ادبي خيا ل په درې ډوله دی:

(۱) مبتکر خيال:

دا هغه شی دی چې دانسان ادراکاتو ته يو نوی صورت ورکوي او اکثر شاعران يې دتشبيه اواستعارې په ډو ل پخپل کلام کښې پيداکوي لکه د حميد دابيت:

دازمالـــــه غمـــــه شـــــين زړه پکښــــي خيـــــا ل ديــــار دلبـــــو

هســـــې رنـــګ زيـــب وزينـــت کالکـــه مـــې پـــه شـــنه پيالـــه کښـــې

مګر که څوک دکلام په موضوع او اسلوب کښې دتخيل له ابتکار او نويتوبه کار واخيستلی شي نسبت هغه تخيل ته چې په تشبيه اواستعاره کښې وي زيات اهميت لري او د تخيل دغه راز بداعت ډير لږ او نادر هم وي چې يو مثا ل يې ديوه انګليسي شاعر يوشعر دی چې ددنيا لوی لوی خلک دسعادت په طلب کښې په دې ډول تصويروي:
يوښاردی چې ديوالونه يې ډيرجګ او د روازه يې ډير ه وړه اوتنګه ده، داښار دسعادت ښاردی چې دجهان نوموړي او لوی لوی خلک وريسې ګرځي، دې دروازې ته يو لوی حريې سړی راځي چې ډير هيوادونه يې فتح کړي دي اوپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرو دښمنو يې برى موندلى مګرد دې لامله چې عسکرى لباسونه او اسلحې يې په غاړه دي په دغه دروازه نه شي ننوتلى اوحيران درېږي.
وروسته ترده يولوى عالم له خپل علمي لباس اوغټوغټو تاليفاتو سره راځي او دي هم په دغه دروازه د خپل ځان د ځايدو امکان نهويني په ده پسې نور دسياست او ما ل خاوندان رارسيږي او هريو دلته حيران درېږي چې څه وکړم په دى حا ل کښې يوه کوچنۍ جنۍ راپيداکيږي او په ډېرې خوشحالۍ په دغه دروازه ننوځي اوبيا څه شيبه وروسته بيرته راوځي دوئ ته وايي چې ولې ولاړ ياست؟ دوئ وايي دراوزه وړه ده او موږ نشوننوتلى، هغه وايي کالي او اسبابونه وغورځوئ اوننوزئ! دوئ يوبل ته ګوري او مترددکيږي مګر جينۍ اصرار کوي چې هلئ زرشئ چې ډير عجيب ښاردى او هر څه په کښې شته په دې ډله کښې يوتن خپل کالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې کوي او ښارته داخليږي.
ددې شعر ښايست اوجما ل دتخيل له ابتکاره پيداشوى او دتخيل ابتکار په اصل مضمون او د بيان په اسلوب کښې ځاى لري.
په پينتوکښې هم چاپه ارزو باندې څه ليکلي چې خلاصه يې داده:
هلته لرې دغره په لمن کښې دلمر پلوشو ته څه شى ځليده، ماګومان کاوه چې کوم ډير قيمتي څيزدى اوله کوم معدن څخه کومه قيمت بهادانه راوتلي ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډير خوشحاله وم چې هلته ورسيدم ګورم چې دښيښي يوه ماته ټوټه پرته ده او نور هيڅ نشته دا وه زما ارزو او دارزو آغاز اوانجام.

دلته هم په اصل موضوع کښې يوتخيلي ابتکار ليده شي.

(٢) مصور خيال:

څه شى چې يواديب په سترګو ويني او پرې پوهيږي نو چې هغه د خپل خيا ل په مرسته تصوير کړي مصور خيا ل ورته وايي مثا ل يې دادى:
يوه سړى دشپې له مخې تبې کولې اوهره شپه به يې ترسبا پورې تبه وه چا ورځنې داحوا ل پوښتنه وکړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده وويل يوه حياناکه ښځه ده چې دشپې په توره پرده کښې زيارت ته راځي اوسبا دوخته بيرته ځي.

(٣) مفسر خيال:

کله چې کوم اديب په يوه شي کښې څه روحي يا ادبي کيفيت حس کړي او له مادي مشاهداتو نه پټو اومعنوي مشاهداتوته انتقا ل وکړي لکه چې ځيني ادبا د يوه سيند يا يوه غره له ليدو ځني، ځني تاريخي واقعاتوته ولاړشي او دتيرو حوادو ثو او زاړه عظمت تجليات په کښې وګوري نو دامفسر خيا ل با له شي چې يو مثا ل يې دادى:

پـــــــه لمــــــن دتــــــــورو غرونــــــــو دخيبــــــــر وادي راګيــــــــره

لکــــه تــــور ديـــوان چـــې کښـــيني لـــه پـــري نـــه ګيـــر چـــاپيره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــــت پنهـــــان هـــــره ذره کښـــــې دخيبـــــر خـــــوني داســـــتان دی

يـــو تـــاريخ يـــې پـــه مـــخ ليـــک دی يـــو ياداشـــت دتيـــر دوران دی

ورو پـــــه ورو دغرونــــــو خواکښــــــې يوکــــــاروان روان ســـــفر کـــــړي

دا را يــــاد مـــې پـــه زړکـــی کښـــې دتيرشـــوي دور منظـــر کـــړي

يـــــــوه ورځ بـــــــه چيـــــــري دلتـــــــه دمحمودکـــــــاروان روان و

ګردغبـــــار دده دفـــــوج بـــــه رســـــيدلی ترآســـــمان و

دتکبيـــــر نـــــاري اوچتـــــې ارويـــــدلې دې جهـــــان وي

ددې ملـــــک ذرې ذرې بـــــه لـــــه دهشـــــته پـــــه لـــــړزان وي

پـــــه دې خـــــاوره دې تيرشـــــوي دبـــــابر غـــــوري فوجونـــــه

ابـــــدالي نـــــادر راغلـــــی پـــــرې بـــــه فخـــــر کـــــړي داغرونـــــه

سيدرسول (رسا)

وروسته تردې چې د خيا ل ډولو نه څه نه څه وښود ل شوه بايد ووايو چې تخيل دشعر يوداسې عنصر او رکن دی چې که ووايو شعر په حقيقت کښې بې له تخيله بل شی نه دی هم ورسره ښايي. همدغه تخيل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعرته له نور عالمه په بل رازښيي چې کله يې له نمراو سپوږمۍ سره په خبرو راولي او لکه يې د ګل په خندا، دشمع په ژړا، د نسيم په پيغامونو پوهوي، يووخت ورته ډک سيندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته ديوه مظلوم څو قطرې اوښکې لکه يو سيلاب داسې وښيي. که دغه شاعرانه خيا ل له شاعر سره ملګرې نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظرګوري او هيڅ شی به پرې دومره اثرنه کوي. همدغه خيا ل دې چې شاعرته ډيرېټ او مرموز شيان ښکاره کوي اوهغه څه چې عوام بلکه خواص يې هم نه شي ليدای دی يې ويني او تعبيرونه ورځنې کوي همدغه تخيل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترينه پيداکيږي او په شاعرو فيلسوف دواړو کښې ليدل کيږي. کوم فلاسفه چې دابتکار و ايجاد قوت لرې هغه ارومرو د تخيل خاوندان دي او له تخيل نه ډير کار اخلې نوويلی شو چې په نيو تن او ارسطوکښې هماغه قوي تخيل موجودو، چې په هومر او فردوسي کښې موجود و. مګر داستعما ل په طريقه کښې فرق ؤ او مقصد وغرض په کښې بيل ؤ. ديوه فيلسوف تخيل دمسايلو په حل کولو او تحقيق کښې سرفيږي مګر ديو شاعر تخيل د احساساتو او عواطفو دتحريک لپاره په کارلويږي.

ځينې محققين وايي چې له شعري خيالاتونه فلسفه پيداکيږي اوله فلسفې نه بيا علم پيداشي يعني شاعرانه خيالات او فلسفه اوعلم داسې مثا ل لري لکه دسپيدو چاودلو دوخت دلمانځه دوخت او د لمر ختو رڼا. نو په دغه ترتيب هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانه خيالات چې څه قدرزيات روښانه شي فلسفه شي او په فلسفه کښې چې زياته رڼا يي پيداشي علم شي په دې اساس سړی حکم کولی شي چې د بشر دمعرفت تاريخه له شعره څخه شروع کيږي او په علم ختميږي.
هومر ديونان معروف شاعر په داسې عصرکښې پيداشو چې دفلسفې څه پته نه لګيده او دغه نوموړی شاعرله حکمت اوفلسفې نه دمخه دنياته راغی مګروروسته ترده ارسطو د ده دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او دده په کلماتو استشهادکوي. کينرو دفرانسې يوليکونکې ليکي چې د هومر په اشعاروکښې دانسان اوعالم حقيقت او د هرشي اساس موجود دی.
که سړی څه قدرته دقيق شي نودعقل اوفکر مانۍ په خيا ل ولاړه ده او خيا ل په علوموکښې زښت ډير د خل لري، نورعلوم خولاپريږده هغه علمونه چې دعقل په نزد بيخې منلي دي لکه رياضي او هندسه داهم دانسان له خياله پيداشوي دي، که چيرې له يوه رياضي دان څخه د واحد دتعريف پوښتنه وکړو چې درياضياتو ابتداو انتها ګڼل کيږي يا دهندسې ديوه عالم څخه دنقطې تعريف وغواړو چې ټول خطوط ورځنې پيدادي يقين دی چې دا دواړه شيان «واحد- نقطه» به يواسې شی راوښيي چې بې له خياله به بل وجودنه لري او يو تخيلي شی به وي.
دا چې موږ يو کاڼی دحس او عقل په مرسته په تحجر اوتجمد پيژنو دا هم يوخيا ل دی دانسان تخيل دغه صورت ورکړی دی.
تخيل سره له دغو مره ا همیته چې په شعر و ادب کښې يې لري که څوک يې په تشخيص کښې وغوليږي او له او هامو نه يې فرق ونه کړی شي ياپې بيځايه استعما ل کړي نو شعر بيخونده کوي او قيمت يې راټيټوي. ځينې او هام چې ځينو شاعرانو پخپل شعرکښې راوړيدي دومره بې لطفه دي چې سړی ورته شعر نشي ويلی بلکه واهمي کلام يې بللی شي لکه امرأالقيس چې پخپل يو ه شعر کښې وايي:

اتقتلنی والمثرفی مضاجعی

ومسنونة زرق کانياب اغوال

مطلب يې دادی چې رقيب به ماځنګه مړکړي چې زما په خواکښې ديمن مشرقي توره ايښې ده او داسې نيزې راسره دي لکه دغولانو داړې. نو دلته غول او د هغه داړې يو محض وهمي شی دی چې ښا يي بې امرأالقيس بل څوک ترې ونه ويريږي. که څوک تخيل بې ځايه استعما ل کړي نوهم ښه نه ښکاريږي مثلايو شاعر دبهار اوپسرلي په صفت کښې ددې په ځای چې شنه چمنونه زيړاو سره ګلان، ابشارونه وستايي اوله تمثيل څخه کار واخلي دتخيل خواته زوروکړي او خيالي شيان تصويروي. ياديوه چاپه مدح اوستاينه کښې دهغه واقعي اوحقيقي صفات پريږدي او دتخيل په زور ورته خيالي اوصاف پيداکوي او ورپورې تړي يې چې هيڅ حقيقت او واقعيت پکښې نه وي نوداهم په شعرکښې عيب باله شي او دخيا ل بيځايه استعما ل بلل کيږي.

تمثيل

تمثيل دي ته وايي چې شاعر او اديب يومضمون يايو معنی داسې بيان کړي چې اصلي صورت يې سترګو ته ودريږي.
تمثيل هم په شعرکښې يو اساسی جزګڼل کيږي او زښت ډير اهميت لري. ارسطو وايي چې شعريه تمثيل او محاکات ولاړدی نو که په کوم کلام کښې داشی نه وی هغه شعر نه بلل کيږي د همدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې ليکي، چې يو له هغو شيانو څخه چې انساني غرايزبلل کيږي دتقليد حسن او د تمثيل ذوق دی نو هر کله چې شعر هم يوډول نقل اوتمثيل دی دانسان په طبيعت اورومرو اثرکوي او انسان ورځنې خوند و حظ اخلي نو دارسطو په نظر په د شعر دتاثير سبب تمثيل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شعر چې له تمثیل نه په کښې کاراخستل کیږي هغه دیوه رسم مثا ل لري چې باید دموضوع دقیق نکات په نظرکښې ونیو ل شي او له اصل سره مطابقت ولري.
په تمثیلي شعر کښې کله دشعر موضوع یوه منظره یا واقعه وي او کله د احساساتو او تمایلا تو تمثیل په نظرکښې وي.
په دغه وروستی حصه کښې شاعرله رسام څخه موفق دی او ځینې نفسي کیفیات شته چې په رسم کښې نه راځي او په شعرکښې راځي.
ځینې تمثیلي اشعاردي چې شاعر په کښې له تخیل څخه هم ډیر کاراخلي مګرپه ځینو کښې یوازې تمثیل وي او له تخیل نه هیڅ کارنه وي اخستل شوی.
په ځینو مواردوکښې دشعرلوی صفت همداوي چې تثمیل ښه قوي وي او حقیقت په نظرکښې ښه مجسم شي.
دتمثیل په باب کښې دشعرښه نمونه که ګوری نو دښاغلی رښتین دباغ ننداره وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷۶) ګڼه کښې نشرشوی او د تمثیل پوره اقتدارپه کښې معلومیږي.
دتخیل زور او قوت که په پښتو اشعاروکښې لټوئ نو دښاغلی خادم په اشعار کښې یې ښې ښې نمونې شته. داحساساتو او عواطفو صدق او تجلي دښاغلی بینواپه ((بې وزلي شرق)) کښې وګورئ چې دشاعر دزړه درد او ربښتیانی تاثرپه کښې له ورامعلوم دی او په همدغه شي دې شعر لوړقیمت پیداکړ ی دی.

ددې بحث خلاصه

دشعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا دمعنویت په لحاظ دادي:
عاطفه، احساس، خیا ل، تمثیل. نوپه هرشعر کښې چې دغه شیان یا یوله دغو څخه موجودوي، هغه شعر دی اوپه انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کښې چې دغه شیان نشته او یوازې رنګین الفاظ اوشعري صنعتونه په کښې دي هغه لکه یو تش ښایسته لستونی داسې وي او کوم حقیقي کیف پکښې نه لیدل کیږي او نندارہ به یې کوي مګر څوک چې په شعر او ادب کښې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کیږي او یوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصرو څخه پکښې غواړي.
دپښتو اشعارو ته چې سړی ګوري او دصنعت اومعنی په لحاظ په کښې غورکوي معلومیږي چې صنعت ته په ضمني نظر کتل شوی او د معنی لور ته زیاته توجه موجوده ده یعني ضرورپکښې یا نور عواطف او احساسات وي یا یوعالي تخیل او لوړه مفکوره پکښې لیدل کیږي یا له ښه تمثیل او تصویر څخه پکښې کاراخستل شوی وي.
اوځینې اشعار خولا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزایا اوښیګڼې پکښې سړی مومي اودبلیغ او عالي ادب ښې نمونې یې ګڼلی شو.(۱)

عامیانه بلاغت

خوکاله دمخه دیوه لوی سړي په مجلس کښې دغروخلکو په پوهه اوهوښیارئ خبرې کیدې دې سړي چې دهیواد په یوه غرنۍ حصه کښې دیوه ستر حاکم په حث شپې ورځې تیرې کړې وې هغه خلک یې ډیر زیات ستایل او مکرربه یې ویل چې دوئ په خبر و له هرچانه ښه پوهیږي خوکه څوك له دوئ سره ددوئ په ژبه وغږیږي او مفاهمه ورسره وکړي.
په همدې غرو رغوکښې داسې خلق شته چې سړی یې خبروته حیران پاته کیږي او دتعلیم له خاوندانونه یې په وپناکښې څه فرق نه لیدل کیږي.

(۱) د ښاغلی (مجروح) (بینوا) ، (خادم) (رښتین) اشعار ددې خبرې تصدیق په ښه شان کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دابحث لا نه وقطع شوی چې دهماغه ځای خوتنه توررېري او سپين ږيري راغله او دمجلس خلک ددوئ او ضاعو او خبروته دتیربحث په اثر کښې ښه متوجه شوه چې ودرې دوئ څه وايي؟ اوځنګه ګړيږي؟ دوئ دخپل دغه حاکم له څه مودې مفارقت څخه چې درنځورتيا په اثرکښې پيښ شوی و خپل خپګان ښکاره کړ او بيايې خواهش وکړچې که صحت يې ښه وي بيرته ورشي او ددوئ اداره پخپل لاس کښې ونيسي مګر دامقصد يې په دې ډول اداکړ چې زموږ په ملک کښې مشهوره ده چې په يوه غره کښې که تر (۷) کالو پورې دسړي غږ وانه وريدل شي دهغه غره ماران ښاماران کيږي او پخپل مينځ کښې يو له بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړيږي او يو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په مااثر وکړاو زه يې دې لورې ته ملتفت کړم چې عام خلک اوهغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهيږي او دفصاحت وبلاغت نوم يې هم نه دې اوريدلي پخپله وينا کښې دبلاغت خاوندان دي او په خبروکښې يې شعري او ادبي کيف ليده شي.

وګورئ دغه سړی له يوه ادبي منطق او تمثيل اوتشبيه نه څومره ښه کار واخيست اوخپل مقصد اومطلب يې دبلاغت له اصولو سره سم داسې اداکړ چې دخپل مراد کنه او انتهايي حد ته ورسيده چې ديوه مقصد همدغه راز بيان بلاغت اوويونکی ته يې بليغ ويل کيږي.

که څوک د پښتنو په جرګو اومرکوکښې ناست وي او ددوئ خبرې يې اوريدلی وي هغه ته به په عاميانه محاوروکښې دغسې ډيرې نمونې يادې وي او دابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هروخت له دغسې ښوښو تمثيلو اوملي رواياتو کاراخلي، دخپل مقصد دپاره لومړی يوموافق تمثيل اوادبي استدلال پيداکوي بيا خپله خبره پرې سپړوي. ددوئ دبلاغت زور او قوت په همدغو تمثيلو او رواياتو يا متلونو کښې وي او تشبيهات او استعارې يې هم خوراقوي وي، هغه څوک چې په مرکو کښې دخبروحق لري اودملي مجالسو خطيبان او بلغا بلل کيږي دخپل مقصدله شروع نه دمخه يوحکايت کوي ياله ملي رواياتو او عنعناتو څخه دخپل بيان دپاره يو ښه تمهيد پيداکوي وروسته بياخپل مقصدته راځي اوخپل مطلب بيانوي نوپه دې صورت کښې ددوئ وينا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکارنشي کولی اوهر څوک يې په معقوليت باورکوي که څوک په دې مجلس کښې ددوئ دخبرې ترديد کوي او مخالفه نظريه قايموي هغه مجبور دی چې دده دمدعا په خلاف به يو قوی تمهيد اوحکايت پيداکوي اوخپله خبره به قوي ښيي، په دې وخت کښې نويوه ادبي مبارزه شروع او دميدان وړلو دپاره زيات فصاحت او بلاغت په کاردی. مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهيږي اوپه عاميانه ادب کښې ځای لري . په همدغه قوت دمرکو مشران اووکيلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. دپښتنو دمشری راز هم په همدې کښې دی چې سړی بايد له ملي عنعاتو او رواياتو ښه خبر وي هغه خبرې چې دوی پرې قانع کيږي او هغه استدلال چې ددوی په افکارو او روحياتو قوي اثرلري ځانته معلوم کاندي دغه راز خبرې ښايي چې موږ اوتاسې ته هيڅ ښکاره شي مګر په عامه طبقه ډير اثر کوي. په ځينو مجالسو کښې چې زه ناست وم او هلته دپښتنو دروغې داصولو پوهان راټول شوي وو. ډير ځله مې په داسې مواردو کښې چې خلک به يې دخپلو عزيزانو احترام ته رابلل او دابه يې ورته ويل چې خپل کام او خپلو عزيزانوته په سپکه مه ګورئ .

يو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګورئ. د يوه منلي او مسلم دليل په ډول به يې ويل چې لوخې د خپل کام سپکه غوښته سر يې په درياب کښې وچ شو. دې خبرې به خلک ډير متحسس کړه او زيات تاثيربه يې وکړ، زه ددې خبرې په سر و بر نه يم خبر چې عنعنوي اصل اواساس به يې څه وي؟ مګرلو خې چې ګورم رښتيا په اوبو کښې ولاړې وي او سرونه يې وچ وي. نوداخبرې که څه هم څه اصل او حقيقت ونلري تاثير خولري او له يوې ډيرې صحيح فلسفي نه په عوامو باندې زيات اثرکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوريدونکی دخپلو خبروله تاثير لاندې راولي نوبايدله هغه سره داسې وغږيږي چې منطق اوادب يې په هغه تاثيروکړي، تشبيهات او استعارات تخيل او تصوير، استدلال اواستشهاد يې دهغه له فکراو ذوق سره سم وي او په نظرکښې يې له مسلماتو څخه وي.
زمونږ ادبا اوشعرا بايد دې خواته ملتفت وي اوپه خپل شعر اوادب کښې له عاميانه بلاغت نه چې دعوامو په ويناؤ، متلونو، رواياتو،قصو اوافسانو کښې ځای لري پوره کارواخلي، په هغو تشبيهاتو او استعارو خپل کلام رنګين کړي چې دوئ ورسره اشنادي اوپرې پوهيږي چې زمونږ ادب هم ملي رنګ پيداکړي او دملت په ذوق برابر شي.
دپښتولنډۍ او چاربيتې چې په هر چاپسې لګيږي او عمومي مقبوليت لري يو سبب يې همدغه دی چې له عاميانه بلاغت نه پکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبيرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهيدلی شي او هيڅ نا اشنايي پکښې نه ګوري وينا يې هم دحا ل له مقضا سره سمه وي او له حيات سره پوره تطبيق لري. دمثا ل په ډول به يوڅولنډۍ هم راوړو.

دپښتو څولنډۍ

کله چې مونږ کوچياني لنډۍ او دکو چيانو ټپې اورو پوهيږو چې دالنډۍ دکوچيانو له حا ل او حيات سره څومره اتصال لري، او ددوی حياتي وضعيت څنګه ښه تصويروي لکه دالنډۍ:

اوښانو بيا غاړې کړې کړې
چې پرې سپرې دي سپينې خولې زيږ پيزوانونه

که چاکله دکوچيانو رواني کېږ ليدلي وي چې په اوښانو باندې پښتنې پيغلې سپرې وي او اوښان يو خوابله خواغاړې کړوي او ترشا ګوري هغه ددې لنډۍ په بلاغتي کيف ښه پوهيدلی شي چې دلته ويونکی څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړی دی چې له يوې خوادغه منظره اووضعيت ډيرښه تمثيلوي او له بلې خوادې خبرې ته هم تلميح او اشارت کوي چې اوښان هم ددغو پيغلو دښايست او جما ل احساس کوي او ددوی ننداروته مخ راګرځوي.
په دغسې مواردو کښې چې مطلب ددغو پيغلوستاينه ده ښايي چې ډير تعبيرات پيداشي مګر هر تعبير به دکوچيانو له حال او حيات سره دغومره موافق نه وي او نه به په کښې دغومره بلاغت موجودوي.
په يوه بله لنډۍ کښې يوه کوچۍ پيغله خپل اشناته وايي:

تردې خروړی سپی راتيرشه
تردې ملالې خولې به زه درتيره شمه

په دې لنډۍ کښې يوشرط اوتعليق ليدل کيږي چې بايد مين يې پر ځای کړي او دملالې خولې په مقابل کښې يوګران کارقبو ل کړي چې هغه له خروړی سپي څخه تيريدل دي. په دې ځای کښې البته ډير مشکل شرطونه پيداکيده چې بايد په مين تحميل شوی وای مګر دکوچيانو له حا ل او ژوند سره به يې دغومره موافقت نه درلود لکه چې داشرط يې لري.
يوه کوچۍ پيغله بايد هر څوک له خپل خروړی سپي څخه وډار کړي او خپل سپی لکه ليوه يازمری خلکوته وښيي دلته ټوپک يا توپونه يا ډول له حيات سره مناسبت اوموافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي په لفظ کښې موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادهمدغه لفظ اثردی چې ځینې دتصوف خاوندان له دې لنډۍ نه دحقیقت په نامه یوه بله معنی اخلي او وایي چې خوروری سپی نفس دی اوله دې نه تیریدل خدای ته رسیدل دي. که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای ددغسې تاویل دپاره به هم څه مجا ل نه ؤ او دومره ظرفیت په دې لندۍ کې نه پیداکیده.

ددې لنډۍ په ځواب کښې یو د تورې خاوند او توریالی مین خپلې معشوقې ته وایي:

دسپینې خولې تن راته کیده
که دچړو په څوکولاروي دربه شمه

دا هم یوبلیغ تعبیر دی او له ده سره مناسب ایسي ځکه چې د چړو په څوکو تیریدل انتهایي مشکلات قبلول دي اوسړی پوهیږي چې ددغسې سختې لارې یون دومره ګران دی چې له خوروړو سپو تیریدل ورته هیڅ دي او څوک چې داقبلوي هغه په خوروړو سپیو هم نه ایساریږي.

که سړی په شعر و ادب کښې ښه غور وکړي ددې فن تولـه ساحري په یوه ښه او بلیغ تعبیر کښې مضمره ده که څوک د خپل مقصد لپاره یو قوي اولطیف تعبیر وموموي چې مبتذل اوپیکه نه وي دې سړي په یقین سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او دبلاغت سکه یې قایمه کړې ده. په دې تعبیر کښې دانه ده لازمه چې اورومرو به په کښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف اوملاحت او حسن به په کښې وي اویو نوی تعبیراو ښه تصویربه ورته ویل کیږي لکه په دې لنډۍ کښې:

مخ په مړوند کله پټیږي
ظالمه یاره سلامي ولاړه یمه

وګورئ دلته یوازې یوښه تصویر اوښه تعبیر په سړي اثرکوي. داد حیاناکو پیغلو عادت دی چې منګی به یې په اوږه وي او ګودرله به ځي نو چې څوک نارینه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیسي او دریږي په دې وضعیت ښایي چې کوم اشنا متاثر شوی وي اوخه ګله یې ورلیږلی وي نو دا ورته وایي چې زه تا ته سلامي ولاړه یم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ په مړوند نه پټیږي رښتیا وایي لمرچاپه ګته نه دی پټ کړی دابه دسلامي په وضعیت ولاړه وي.

په یوه بله لنډۍ کښې یومین د خپلې لیلیٰ په پوزه سره نتکۍ ګوري اوسپینې خولې ته یې زړه کیږي نو خپله ارزو په دې ډو ل ورته ښکاره کوي:

ستاپه نتکۍ کښې شیطان ناست دی
هره شیبه مې ستا خولګۍ ته لمسوینه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کښې ورځنې خوله غواړي مګرکه ورته ووایي چې خوله راکړه یامې ستا خولې ته ډیر زړه کیږي دابه یوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعر به نه وي نو دا د شاعر کار دی چې په دې خبره کښې خوند پیداکړي او شعر ورځنې جوړ کاندي نو اول نتکۍ ستایي بیا پکښې شیطان کښینوي، وروسته تردې نو ورته وایي چې ستاله خپله کوره دي چې ماپه کراره نه پریږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي ښایي چې خبرې دشعري سحرپه مرسته په هغې اثرکړی وي او هغې هم ویلي وي:

دسپینې خولې واک مې درکړی....................

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتوکښې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکې او باريکي هم پکښې نه وي اونه له دغسې پيرايونه پکښې کاراخستل شوی وي مګرپه زړه خوږې لګي اوښه لطف لري لکه چې يو مين خپلې مينې ته وايي:

که دنيايي شرمونه نه وای
تابه منګی ووړ زه به تش درسره تلمه

دالنډۍ خومره ساده ده چې هيڅ صنعت هيڅ تخيل پکښې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنيا يې شرم نه وای نور څه نه لري مګر مينه او محبت پکښې ځای لري او دعاطفې ترجماني کوي، نو دمحبت په لاره او دمينې دپاره تش تګ بلکه دتګ ارزو هم لطف لري اوپه زړه اثرکوي.

په يوه بله لنډۍ کښې يو عاشق خپلې معشوقې ته پيغام استوي چې زه ستاد خولګۍ په اميد درځم اوپه هرقيمت چې وي غواړم يې نووايي:

که مې اجل ستا په خولګۍ وي
سبا کفن په سرټړم تاله درځمه

په دې لنډۍ کښې هم دتشبيهاتو اونازکخيالۍ څه رنګ نشته مګررنګ يې څه کوي خوند يې ګوره! دخپلې محبوبې بورجل ته به ډير خلک په مختلفولارو تللی وي خوپه دغه ډول چې ددې لنډۍ خاوند اوويونکی ورځي بل څوک به نه وي ورغلی. هرڅوک چې چيرته ځي اوسفر کوي نودلارې توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلې مګردی کفن په سرټړي او روانيږي دا تګ شاعرانه تګ دی چې بې له شاعره دبل چاورته نه پام کيږي او ده به هم له پټنګه زده کړی وي.

دمينې او محبت خبرې که هر څومره ساده او بې ساخته وي هغومره ښې وي په يوه لنډۍ کښې يومين خپلې مينې ته دکور ورانی ښيراکوي او ورته وايي:

کور دې نژدې ديدن دې لرې
ديوا ل دې ړنګ شه چې وړيادې ووينمه

مګرسړی پوهيږي چې دا ښيرا له مينې اومحبته دی اوپه دې ښيراو کښې عشق او محبت مضمر دی داهم هماغه شان ښيرادی لکه چې يوه مينه خپل مين ته وايي:

ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومه

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پيداکوي سړی به پرې ولې نه خوشحاليږي او ولې به دغسې ښې دعا ګانې ښيرابولي؟ رښتيا هم داده چې دمينې اومحبت خبرې ډيرې خوږې دي که دا خبره هرڅومره مکرره شي بد مه وړئ ځکه چې مينه په همدغو مکررو توصيفونو ارزي.

په کومه خبره کښې چې د مينې او محبت جلوه وي هغه که په هرعبارت وي شعر دی او همدغسې خبروته شعر ويل کيږي.

يوه معشوقه بې له کومې تشبيه اواستعارې خپل مين ته وايي:

سترګې مې تاته تورولې
چې ته راڼغلې په سالو يې پاکومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک چې په مينه اومحبت پوهيزي او دشعر حقيقت او هويت ته رسيدلی وي هغه به دا لنډۍ هيڅکله هيره نه کړي او دلوړو اشعارو نمونه به يې وګڼي، ځکه چې دعشق او محبت په عالم کښې چاته سترګې تورول اود هغه دنه راتلو په سبب يې بيرته پاکو ل ډيرلوړ قيمت لري.

يو بل ځای يو ارمانجن مين وايي:

زما جانان دې راسره وي

په مادې تيرې دميرو را چلوينه

سړی چې ګوري ډير خلک وينې چې دپيسو دپاره تيرې چلوي او ځوک ورته هيڅ نه ملتفت کيږي مګر يومين چې د خپل جانان دوصا ل په مقابل کښې تيرو چلولو ته تن ږدي، دده باراوړې تيرې دعشق اوشعر په مانۍ کښې لکيږي او يو يادګار ورځنې پاته کيږي.

((پای))

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library